

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

М. С. Лисенко

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з дисципліни

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

*(для студентів 2 курсу денної і 1 курсу заочної форм навчання
за напрямом підготовки 6.030601 «Менеджмент»)*

ХАРКІВ
ХНАМГ
2011

Лисенко М. С. Конспект лекцій з дисципліни «Культурологія» (для студентів 2 курсу денної і 1 курсу заочної форм навчання за напрямом підготовки 6.030601 «Менеджмент») / М. С. Лисенко; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х.: ХНАМГ, 2011. – 115 с.

Автор: доц., к. і. н. М. С. Лисенко

Рецензент: доц., к. і. н. О. Л. Рябченко

Рекомендовано кафедрою історії і культурології,
протокол № 2 від «14» вересня 2010 р.

ВСТУП

Збереження та примноження духовно-культурних традицій кожного народу є запорукою стабільного суспільного розвитку та невід'ємною частиною цивілізаційного поступу. Сфера культурних надбань сприяє формуванню в особистості широкого світобачення, орієнтованого на загальнолюдські гуманістичні цінності. Культурологічна база уможливить розуміння значущості таких феноменів суспільної свідомості, як мистецтво, література, філософія, а також найвищого уособлення природи – людини. Аналіз духовних цінностей допоможе визначити рівень розвитку, стан суспільства в конкретний історичний період, оцінити його з морально-якісного боку.

Культурологія певною мірою узагальнює, систематизує, ознайомлює зі специфічними методами аналізу філософського, політологічного, соціального розуміння і бачення культурно-творчих процесів.

Пропонований конспект лекцій є викладом навчального курсу «Культурологія». Він ознайомлює студентів з найвагомішими культурними здобутками від первісних часів до наших днів, з'ясовує деякі закономірності світового культурного процесу, основні етапи історичного шляху української культури. Методологічною основою написання конспекту лекцій стали принципи науковості, об'єктивності, історизму, толерантності, комплексності та компаративістики.

Мета конспекту лекцій передбачає формування системи знань про закономірності культурного процесу, культуру як специфічний та унікальний феномен людства. Це дає змогу широко використати знання з всесвітньої історії та історії України, української та зарубіжної культури, соціології, політології, філософії та правознавства.

Запропонований конспект лекцій передбачає такі завдання:

оволодіння основними термінами та поняттями культурології на рівні відтворення та використання в повсякденному житті;

набуття навичок та вмінь застосування знань з культурології для визначення лінії особистої поведінки в умовах розмаїття культур.

З метою проблемного засвоєння культурології в кожній темі розроблені:

основні поняття і терміни;

план заняття;

література;

запитання для самоконтролю;

теми рефератів.

Конспект лекцій призначений, насамперед, для студентів. У ньому висвітлені основні етапи та закономірності розвитку світової та вітчизняної культури.

Лекція 1: Культурологія як наука

Основні поняття і терміни:

- культура;
- матеріальна культура;
- духовна культура;
- типологія;
- культурологія.

План заняття:

1. Поняття «культура», її типи.
2. Культурологія як наука:
  - 2.1. Об'єкт і предмет;
  - 2.2. Теоретична і методологічна основа;
  - 2.3. Задачі, проблеми і функції.
3. Типологія культури.
4. Сучасні культурологічні теорії.

1. *Поняття «культура», її типи*

Розуміння культури багатопланове. Воно складалося з переходом людини і суспільства від діяльності привласнюючого характеру до відтворюючого господарства. Спочатку термін «культура» мав значення обробіток землі, вирощування, догляд. Виникла різниця між дикою, «первинною» землею і «культурною» або обробленою людиною. На сьогодні зберігся у термінах – технічна культура, сільськогосподарська культура.

Розглянемо найбільш розповсюджені підходи до пояснення культури в сучасній науці:

А. Культура – як спосіб і зміст життєдіяльності людей, який відрізняє їх від життя рослин і тварин

Такому типу культури притаманні ознаки:

- виробництво, зберігання, розподіл і використання матеріальних і духовних благ;

- суспільні інститути;
- сукупність норм і принципів життєдіяльності.

Отже, життя людини суттєво відрізняється від існування рослини і тварини.

Наявність свідомості у людей, здатність до праці і мовного спілкування, абстрактного мислення, ціле полягання, спільний спосіб життя, підкреслюють соціальний характер культури.

Б. Культура це - більш високий етап розвитку суспільства (цивілізація)

Її ознаки:

- виникнення відтворюючого господарства;
- заміна полігамної сім'ї моногамною;
- набуття індивідумом імені;
- поява держави і права;
- виникнення писемності;
- поява організованого будівництва житла, доріг, транспортних комунікацій,
- культових і виробничих споруд;
- становлення моралі й мистецтва як самостійних галузей;
- виникнення монотеїстичних релігій;
- створення армій.

В. Культура характеризується як етнічна, тобто культура певного народу (українська культура, американська, китайська, слов'янські та ін.).

Ознаки етнічної культури:

- наявність території;
- державність;
- національна мова або діалект;
- природний спосіб життя;
- національна психологія (менталітет);
- національні вірування або національна ідеологія;
- особливості побуту;

- специфіка моральності;
- національне мистецтво.

Г. Поняття культури обмежується сферою мистецтва

У такому значенні термін культура використовується у розмовній мові, засобах масової інформації або спеціалістами у сфері мистецтва. Насправді мистецтво є одним з видів духовної культури.

Крім того, культуру поділяють на матеріальну і духовну.

Матеріальна культура охоплює всю сферу матеріальної діяльності та її результати, а також взаємини між людьми, що складаються в процесі виробництва, розподілу і споживання матеріальних благ. Найкраще матеріальну культуру характеризують знаряддя праці та інші технічні засоби і споруди, предмети повсякденного вжитку та асортимент побутових послуг, житло, одяг, транспорт, зв'язок та ін. Отже, матеріальна культура – це все, створене людиною.

До духовної культури належить сфера свідомості, засоби і способи духовної діяльності та її результати, освіта, виховання, мистецтво, інформація, наука, релігія, мораль.

2. Культурологія як наука

Культурологія як наука і навчальна дисципліна сформувалася відносно недавно (у ХХ ст.). У курсі культурології культура аналізується як цілісне, системне явище. Обґрунтовується положення, що культурологічний підхід у дослідженні суспільства є одним з провідних поряд із історичним, цивілізаційним, формаційним. Він дозволяє вивчати суспільство на основі закономірностей, ознак і явищ, які властиві життю людей.

2.1. Об'єктом вивчення культурології є суспільство, предметом – дослідження культури як цілісного системного явища. Культурологія вивчає культуру суспільства і його суб'єктів. Культурологію називають філософією культури.

Культурологія – це наука, що вивчає систему культури, її генезу, зміст і структуру, закономірності, засоби і форми виявлення життєдіяльності людей.

У культурології використовують поняття: культура, цивілізація, генеза, типологія, вид культури, суб'єкти культури.

Структура науки передбачає такі елементи:

- методологія вивчення культури;
- теорія матеріальної і духовної культури;
- історія культурологічної думки;
- типологія культури.

2.2. Теоретичну основу культурології складають накопичені знання про культуру, що містяться в різних письмових джерелах.

Методологічна основа культурологічних досліджень складається з філософської методології. Вона охоплює філософські принципи зв'язку і розвитку, об'єктивності, детермінізму, структурності і функціональності, а також принципи циклічності існування культур, типології, діяльності. У культурології використовують методи опису, спостереження, аналізу, синтезу, моделювання, вивчення текстів, аналогії, абстрагування тощо.

2.3. Основні задачі культурології:

- вивчення генези культури, етапів культурологічного процесу;
- пояснення культури, її сутності, змісту, ознак і функцій;
- визначення ролі і місця людини у культурологічному процесі;
- розробка категоріального апарату, методів і засобів вивчення культури;
- дослідження перспективи розвитку окремих культур.

До головних проблем культурології відносять:

- порівняння різних культур, виявлення у них типового та специфічного;
- співставлення культури і цивілізації;
- дослідження культури в єдності діяльнісного, техногенного і аксіологічного підходів;
- аналіз взаємодії культури з економікою, політикою, правом, релігією;

- вивчення принципів, механізмів, тенденції і можливості культурологічного процесу;

- визначення перспективи існування окремих культур;

- удосконалення методології культурологічного пізнання.

Умовно культурологічні знання можна поділити на фундаментальні та прикладні. Функції культурології: гносеологічна, світоглядна, методологічна, аксіологічна, освітня, виховна.

Таким чином, культурологія – гуманітарна дисципліна, яка проходить період становлення. Вона вивчає культуру як цілісне системне явище, узагальнює знання інших наук про культуру.

3. Типологія культури

Під типологією в сучасній науковій літературі розуміють метод розчленування системи досліджуваних об'єктів та їх групування за допомогою узагальненої моделі. Цей метод використовують з метою порівняльного дослідження об'єктів і суттєвих ознак зв'язків, функцій, відносин, рівнів організації об'єктів. В історії світової культури можна чітко простежити такі основні типи системи культурного розвитку:

- часовий, до якого належить певна система культурних епох, що послідовно змінюють одна одну (наприклад, антична доба, середньовіччя);

- просторовий, який охоплює національні, зональні та регіональні системи культур, що діють на широкому географічному просторі (західна та східна, європейська, американські та ін.).

4. Сучасні культурологічні теорії

У ХХ ст. розвиток культури у європейському регіоні характеризувався гострою кризою. Науково-технічний прогрес породжував негативні наслідки. Дослідники вивчали кризовий стан культури. Виникла своєрідна поляризація у виборі методології і напрямків вивчення культури.

Оптимістичний або сцієнтичний напрямок розробки концепції культури склали роботи, у яких науково-технічний прогрес оцінювався позитивно і вважався головним фактором культурологічного розвитку. Оптимістичний

підхід пояснення культури був характерним для творчості Р. Арона, Д. Белла, П. Сорокіна, А. Тоффлера, А. Тойнбі, М. Вебера та інших.

Песимістичний або антисцієнтичний напрямок здебільшого негативно відображав становище європейської культури. У працях О. Шпенглера, К. Ясперса, представників Римського клубу, наука і технізація оголошувалися головними «винуватцями» кризи європейської культури.

Доцільним уявляється наведення класифікації сучасних культурологічних теорій і за конкретно-науковим характером:

- філософські:

А. Шопенгауер, Ж. П. Сартр, Е. Гусерль, А. Швейцер;

- історичні:

А. Тойнбі, Е. Тайлор, Дж. Саблов;

- соціологічні:

М. Вебер, А. Вебер, А. Камю, П. Сорокін;

- психоаналітичні:

К. Юнг, З. Фройд, Е. Фромм;

- цивілізаційні:

Й. Гейзінга, Х. Ортега-і-Гассет, Т. Еліот, В. Шубарт.

Прикладом власне культурологічних концепцій є теорії Й. Гейзінги, В. Шубарта.

Нідерландський культуролог Й. Гейзінга (1872-1945рр.) зображував культуру за допомогою гри. У працях «Осінь середньовіччя» (1919р), «Людина, що грається» (1938р.), «В тіні завтрашнього дня» (1935р.) він обґрунтовував культуру як природню гральню динаміку життя, співвіднесену з серйозним. Культурою є баланс матеріальних і духовних цінностей. Гра у культурі – ритм і гармонія, радість і вишуканість, історична альтернатива серйозному. Згаданий вище мислитель вважав, що культура формується здебільшого через гру та у грі. З XVIII ст., за його думкою, простежується убування гри. Виник хибний погляд, згідно з яким культуру визначають праця і матеріальні сили.

В. Шубарт (1897-1942рр.) – німецький культуролог. У своїх наукових роботах «Європа і душа Сходу» (1938р.), «Достоевський і Ніцше» (1939р.), «Духовний поворот від механіки до метафізики» (1940р.), «Релігія і ерос» (1941 р.) він висвітлював концепцію культурно – історичної динаміки. Історія, вважає він, уявляє собою процес зміни еонічних прототипів культури. В. Шубарт обґрунтував чотири відповідні історичним типам прототипа культури: гармонічний, героїчний, аскетичний і месіанський. Автор звертався до аналізу історичної динаміки культури, щоб знайти причини виникнення негативної тенденції і запропонувати заходів щодо їх подолання.

У 60 - 90х рр. ХХ ст. широкого розповсюдження набули концепції культури, авторами яких є Р. Арон, У. Ростоу, П. Сорокін, А. Швейцер, К. Ясперс, К. Леві-Стросс, К. Поппер, Б. Рассел, Ф. Ніцше, З. Бжезинський, Е. Фромм, М. Бахтін, Л. Гумільов та інші. Сучасна теорія культури розвивається за багатьма напрямками і становить собою сукупність різнопланових концепцій.

Запитання для самоконтролю:

1. Що таке культура? Які існують типи культури?
2. Як ви розумієте поняття «матеріальна і духовна культура»?
3. Що є предметом і об'єктом культурології?
4. Розкрийте основні структурні елементи культурології як науки.
5. Розкрийте поняття «типологія культури». Наведіть приклади типологій.
6. Що означають «оптимістичний» та «песимістичний» погляди на культуру?
7. Охарактеризуйте сучасні культурологічні теорії.

Теми рефератів:

Культурологія як наука.
Історія розвитку культурологічної думки.
Сучасні культурологічні концепції.
Багатозначність поняття культура.
Людина і культура.
Культура та історія.

Літературні джерела:

Гуревич П. С. Культурологія : Учебник . – М., 2008.
Культурологія : Навч. посібник / За ред. М.М Заковича. – К; 2004.
Межуев В. М. Классическая модель культуры // Культура : теория и проблемы. – М., 1995.
Розин В. М. Введение в культурологию. – М., 2007.

Лекція 2: Генеза культури

Основні поняття і терміни :

- генеза;
- археологічна культура;
- іригаційне землеробство;
- східна деспотія.

План заняття:

1. Передумови та загальні фактори виникнення культури.
2. Первісна культура.
3. Найдавніші земні цивілізації.
  - 3.1. Особливості культур народів Давнього Сходу.
  - 3.2. Культура Месопотамії .
  - 3.3. Культура Єгипту.
  - 3.4. Культура Ірану.
  - 3.5. Культура Індії.
  - 3.6. Культура Китаю.

1. *Передумови та загальні фактори виникнення культури*

Сонячна система існує (як вважають вчені) понад 5млрд.років. Земля як планета сформувалася близько 4.6 млрд. років тому. Життя на нашій планеті зародилося 3млрд.років тому. На рубежі 14-15 млн. років тому з'явилися перші гомініди – примати. Їхній розвиток розкриває еволюцію вищих приматів, перехід від первісних людей до сучасних. Понад 350 тисяч років тому почало формуватися суспільство. Сучасне суспільство ймовірно існує 6 – 7 тисяч років. Отже, історія людства займає невеликий проміжок часу в порівнянні з існуванням життя на Землі і самої планети Земля. Однак вона отримала динамічний розвиток. Однією з найважливіших рис сучасного суспільства є культура.

Культура як спосіб і зміст життя людей на основі відтворення і споживання виникла з відділенням людини із природного середовища. Культура як ступінь історичного розвитку проходила становлення пізніше. Час її формування не однаковий у різних народів. Виникнення і становлення культури в науці називають генезою.

Еволюція людини від вищих приматів здійснювалася досить тривалий час. Антропологи вважають, наприклад, що представники неантропів (кроманьйонців – найбільш близьких до людини розумної) жили 40 - 30 тис. років тому. Якщо врахувати, що деякі архаїчні культури мають «вік» 4 – 5 тис. років, то історичний етап між людиною розумною і викопною істотою становить 25 – 35 тис. років. Отже, цей період становлення людини найменше досліджений.

Передумовами виникнення культури були біогенна та соціальна. Вони є спільними для виникнення людини і формування суспільства. До біогенної відносять: виникнення приматів, прямоходіння, формування систем органів чуттів, стадний спосіб життя, розвиток головного мозку. Передумови історично закріплювалися у генному коді людини і передавали у спадок.

Біогенні передумови склали матеріально – фізичну основу для виникнення соціальних факторів. Соціальні фактори (або передумови) – мова,

трудова діяльність і спільний спосіб життя. У процесі дії соціальних факторів виникали джерела, на основі яких формувалися конкретні ознаки і форми культури. До матеріальних джерел слід віднести: виникнення і вдосконалення знарядь праці, поява відтворюючого господарства, перехід від полігамії до моногамії, набуття людиною імені, будівництво житла, створення одягу, нових продуктів харчування. До духовних джерел формування культури належать міфологія, язичницькі вірування, народна творчість, стан свідомості людей, виховання, освіта. До комплексних джерел відносять: побут, етнічну, расову і континентальну специфіку проживання і життєдіяльності людей.

Таким чином, культура виникла. Вона стала якісно новим етапом у життєдіяльності суспільства.

2. Первісна культура

Первісна епоха властива всім без винятку формам людської спільноти. Звичайно, кожній з них притаманний свій історичний шлях розвитку. Однак доцільно виходити з того, що первісна історія людства, його культура мають узагальнюючий характер.

Важливими джерелами для вивчення культури первісного суспільства є археологічні, етнографічні й антропологічні матеріали, а також фольклорні пам'ятки, здобутки лінгвістики, геології, палеоботаніки. Саме на їх основі розроблена періодизація первісного суспільства, його культура.

Культура прадавньої людини у різних регіонах земної кулі складає одноманітність і постійність явищ. Це ілюструють експонати етнографічних музеїв (молоти, ножі, шила, наконечники стріл). Відрізняються лише окремі деталі. Те саме спостерігалось і щодо занять: способів добування вогню, приготування їжі тощо.

Така подібність притаманна і духовним процесам (міфам, легендам, звичаям, забобонам). У первісному суспільстві все спиралося на кровно-родинні відносини. І світ, що оточує людину, це теж одна велика родина, яка живе за тими самими звичаями і законами, що й люди.

На початку свого існування для первісної людини був властивий синкретизм свідомості. Ще однією характерною рисою свідомості первісних людей було одухотворення природи (анімізм). Люди думали, що душа є у всього суцього. З вірою в духів пов'язані обряди вшанування небіжчиків, виникнення культу предків. До світосприймання первісної людини належать також тотемізм і фетишизм. Якщо світ одухотворений і все в ньому живе, то природно впливати на нього чародійством, чаклуванням. Так виникають магія, ритуал, міф.

У дослідженні первісності важливу роль відіграє археологічна культура.

Археологічна культура це – матеріальні пам'ятки, що розміщені на певній території і належать до одного часу. Археологи називають культуру за місцем знахідок або характерних ознак. Археологічну культуру розподіляють на три великих періоди:

- ранній палеоліт - 3млн. – 100 тис. рр. тому;
- середній палеоліт - 100 – 30 тис. рр. тому;
- пізній палеоліт - 30 – 8 тис. рр. тому.

Для кожного періоду характерні свої знахідки і знаряддя праці, поховання, печерний живопис.

Археологічна періодизація історії первісного ладу заснована на дослідженні знарядь виробництва, що постійно вдосконалювалися. За матеріалами, з яких робили знаряддя праці, археологи поділили історію первісного суспільства на такі епохи: кам'яну, мідну, бронзову і залізну.

У первісний період формувалася культура. Люди згодом навчилися прясти і ткати, використовуючи вовну, коноплі, кропиву, льон, виготовляти керамічний посуд. Змінювалося житло; велике значення для розвитку людства мало зародження металургії. Завдяки розвитку виробничих відносин упорядковувалися соціальні й сімейні відносини. Полігамну сім'ю витіснила моногамна. До культури родоплеменного ладу відносять і соціальну пам'ять.

3. Найдавніші земні цивілізації

3.1 Особливості культур Давнього Сходу

Історія Давнього Сходу охоплює культурний розвиток найдавніших держав, що існували на величезній території у басейнах річок Нілу, Тигру і Євфрату, Інду, Хуанхе і Янцзи. Однією з визначальних характерних рис суспільного ладу давньосхідних народів було тривале збереження спочатку сімейної, а потім сільської общини (згодом це трансформувалось у колективізм культури). Рабовласництво розвивається на Сході, не виходячи за межі домашнього рабства.

Держава на Сході набуває особливої форми східної деспотії, за якої вся верховна влада зосереджується в руках деспота (фараона, царя). Вся земля вважається власністю держави. У цьому – джерело матеріальної могутності деспотії.

У родючих долинах великих річок благодатні природні умови сприяли у III тис. до н. е. розвитку землеробського господарства, заснованого на штучному зрошуванні (іригаційна система землекористування). Так виникли найдавніші річкові цивілізації, що уславились здобутками в освіті, мистецтві, науці й архітектурі.

Отже, загальні риси культур Давнього Сходу:

- хронологічні рамки існування;
- розташування в басейні річок;
- іригаційне землеробство;
- патріархальне рабство;
- східна деспотія;
- колективізм;
- писемність.

3.2 Культура Месопотамії

Серед країн Передньої Азії найбільш придатною для розвитку землеробства була країна між р. Тигр, Євфрат - Міжріччя, яку греки називали Месопотамією. В південній частині Міжріччя жили шумери, які вперше

створили іригаційну систему. Наприкінці IV тис. до н.е. на півдні Двортччч існувало 20 дрібних міст – держав. Шумер став основою і джерелом вавилонської культури.

У центральній і північній частині Міжріччч проживали семітські племена, що прийшли з Аравії – аккадці. Вони створили сильну державу зі столицею у Вавилоні, який перетворився на найбільший торговельний і культурний центр Азії.

Найвидатнішим культурним досягненням шумерів було винайдення писемності, яка виникла з малюнка. Необхідність нанесення знаків на глиняних табличках приводить до схематизації знаків і до вироблення системи клинопису. Шумерський клинопис був запозичений вавилонянами, асирійцями, персами та став міжнародним.

З появою деспотичної держави стародавній культ природи змінюється. Боги, що були уособленням сил природи, стають втіленням сили, небесними судьями, могутніми повелителями. Мардук, давній землеробський бог, перетворився у «володаря неба і землі», верховного бога Вавилону.

Усі галузі культурного життя - від літератури до науки – знаходилися під сильним впливом релігії. Релігійна ідеологія наскрізь пронизувала всю літературу. Більшість літературних творів були художнім оформленням із міфів, легенд, догматів. Значного місця у вавилонській літературі займав епос, виникнення якого сягало шумерської доби. Сюжети шумерських епічних поем тісно пов'язані з міфами, в яких описаний «золотий вік» давнини, створення богів, світу, людини. Найбільш видатним твором вавилонської літератури є поема про Гільгамеша, в якій з великою художньою силою поставлене вічне питання про сенс життя і неминучості смерті людини, навіть такого уславленого героя як Гільгамеш.

У Вавилоні було зроблено першу у світі спробу кодифікації законів. Цар Хаммураппі уславився не лише як завойовник. При ньому був розроблений звід законів.

З господарських потреб виникли давні ростки науки, особливо математика і астрономія. Необхідність підраховувати кількість і вагу продуктів, товарів, визначати обсяг будівель, обчислювати поверхню ділянок землі привели до зародження арифметики і геометрії. Ще в шумерську епоху існувала шестидесяткова система числення. До наших днів залишився поділ кола на 360 градусів. Були відомі чотири правила арифметики, прості дроби, піднесення у квадрат, куб. Значними були астрономічні знання вавилонян. Жерці – астрономи спостерігали за небом з висоти своїх обсерваторій, що розміщувалися у храмових баштах - зіккуратах.

Мистецтво. Зображення звіра домінує у мистецтві Месопотамії. Наприклад, на мідному рельєфі (шумерський храм в аль-Обейді) зображений орел, що мав левову голову, з широко розпластаними крилами, пазурами втримуючи двох оленів з величезними рогами. У царських гробницях Ура була знайдена пластинка з перламутровою інкрустацією по чорній емалі, що прикрашала арфу. На ній звірі, як у байках, наділені людськими якостями: осел грає на арфі, ведмідь танцює. Для палацової архітектури є типовим палац Саргона II (V ст. до н.е.). Палацовий комплекс поєднував близько двохсот приміщень – житлових, приймальних, господарських. У ньому був храм-зіккурат. Перед входом до свого палацу Саргон II поставив скульптурні фігури шеду – зображення богів-охоронців палацу – у вигляді крилатих левів та биків з людськими обличчями масою 21 тонна кожний. У розписах палаців переважав не культовий, а світський сюжет, який мав підкреслювати міць царя. Цар тут – не небожитель, а всемогутній земний повелитель. Обличчя у нього величне, суворе, без певних індивідуальних рис; зображено надзвичайну розкіш царських прикрас та одягу.

Отже, культура Месопотамії досягла свого високого рівня. Вона мала широке розповсюдження серед народів Передньої Азії.

3.3 *Культура Єгипту*

У Північно-Східній Африці колискою найдавнішої цивілізації була долина ріки Нілу. Історію Стародавнього Єгипту поділяють на три великих

періоди: Давнього, Середнього і Нового царства. Єгипет являв собою велетенський оазис, затиснений пустелями Північної Африки і Синаю. Ізольованість Єгипту пояснює значну своєрідність єгипетської культури. Її вважають однією з найдавніших у світі. Другою характерною особливістю давньоєгипетської культури є неподільне панування релігійних уявлень у свідомості єгиптян, релігійних ідей і мотивів – у культурі. У житті єгипетського суспільства значну роль відігравали міфологія і релігія. Серед єгипетських міфів центральне місце займають основні цикли: створення світу, боротьба з темними силами, розквіт і в'янення природи. Посів і збирання врожаю відобразилися у міфі про бога Осиріса. Культ Осиріса особливо шанувався землеробами.

Релігія давніх єгиптян зароджувалась у родових общинах і проходила тривалий шлях до складних теологічних систем східної деспотії. Для релігії характерне збереження давніх вірувань, зооморфізм. На пізньому етапі простежується антропоморфізація божеств. Так, богиню Бастет зображували у вигляді жінки з головою кішки. Бог Тот – у вигляді чоловіка та ібіса. Широкого розповсюдження отримав культ мертвих. Єгиптяни вірили, що досягнути вічного життя міг той, у кого тіло збережено. Звідси звичай муміфікації тіл. Для збереження мумій будувались гробниці. Особливо пишно хоронили фараонів в епоху Давнього і Середнього царств. Їм будували грандіозні споруди – піраміди.

Об'єднання Єгипту у 3200р. до н.е. привело до створення загальнодержавного культу. На перше місце висували бога сонця Ра. Ще однією, третьою характерною рисою культури, було обожнення фараона. Його оголошували втіленням бога, живим богом, сином Ра.

У IV тис. до н.е. в Єгипті з'явилася писемність. Єгипетське письмо було ієрогліфічним. На початку III тис. до н.е. в Єгипті створили алфавіт з 24 приголосних літер. Проте всі три види ієрогліфічних знаків (ідеограми, фонограми, літери) співіснували. Матеріалом до письма був папірус.

Мистецтво. Найбільш вражаючих результатів єгиптяни досягли в архітектурі, яка була тісно пов'язана з їхніми релігійними уявленнями та політичним ладом. У Стародавньому Єгипті розвинулася архітектура, для якої характерна велична монументальність. Символом Єгипту стали піраміди. Найбільш велика і знаменита піраміда Хуфу (Хеопса грецькою мовою).

Складаються норми давньоєгипетського образотворчого мистецтва. Воно взагалі мало змінювалося, індивідуальна воля художника була обмежена – завдання його не творити, а оберігати священні канони. Оскільки на відміну від короткочасного земного життя, мистецтво вважалося носієм життя вічного; воно мало непорушні правила. Єгиптяни, очевидно, не знали ще законів перспективи: розмір фігур у них залежав не від розташування у просторі, а від значущості кожного з них. Тому на єгипетських рельєфах градація розмірів – це градація цінностей, значущіший суб'єкт завжди більший. Наприклад, у розписі піраміди найбільшою була фігура фараона, господаря гробниці, його родичі – трохи менші, раби та полонені – ще менші. Розмір робив зайвим інші атрибути величі. Тому фараона, якого вважали богом, зображали без перебільшеної пишності. Ці традиції передавалися в Єгипті з покоління в покоління і відступали від них вкрай рідко. Живопис та скульптура в Єгипті зазвичай становили частину архітектурно-мистецького ансамблю. Традиційна єгипетська скульптура – це переважно барельєф; кругла скульптура розвивалася в часи елліністичного впливу. Існувало чимало культових фігурок богів з каменю та металу. Богів зображували у вигляді людських фігур з головами звірів (сліди первісного мисливського тотемізму). Колосальний за розмірами Великий Сфінкс у Гізі. Зображення людей мали сталу кольорову гаму: чоловіків малювали брунатним, жінок – рожевим, іноземців – білим, африканців – чорним кольорами. У зображенні людини склався так званий єгипетський канон: голова, руки й ноги – у профіль, корпус фігури – анфас, це було спробою зобразити рух.

Найкращі зразки давньоєгипетського образотворчого мистецтва – це глибоке духовне осмислення проблем буття людини. Таким був і портрет

фараона Тутанхамона на кришці саркофага, що виконаний із золота та темно-синього лазуриту: юне, але зболене обличчя, з великими, підведеними сурмою очима свідчать про трагізм людської долі.

Водночас єгиптяни вдосконалювалися і в прикладному мистецтві, заповнюючи свій побут витонченими мистецькими творами. Відома ложечка для ароматів, що виконана у формі стрункого тіла юної дівчини, що лине, тримаючи на витягнутих руках місткість для парфуму.

Давньоєгипетська наука носила емпіричний характер. Звичай бальзамування тіл сприяв вивченню анатомії, розвитку хірургії. Значними були досягнення в астрономії.

3.4 *Культура Ірану*

Слово «Іран» є самовизначенням народу. Перекладається як «культура аріїв». Іранці належать до індоєвропейської групи народів, але досить швидко асимілювалися протоіндійською культурою. Арії створили міцну державу і підкорили багато народів. Особливістю їх культури було створення кераміки «сірого типу» та виробів з металу, на яких були помітні цитати з асирійської та вавилонської пам'яток.

Іран пройшов у своєму розвитку багато історичних періодів, але найважливіші з них у плані розвитку культури:

1. Елам, в якому близько III тис. років до н.е. виникає піктографічна писемність, яка з часом переходить у лінійне складове письмо. Особливістю було виготовлення керамічного посуду. Його оздоблювали зображеннями птахів, тварин, людей, а також демонами, крилатими левами.

2. Мідійський період. Характеризується виробами з бронзи, на яких зображення наносилося симетрично. Архітектура була представлена храмами і святилищами. Вони нагадували оборонні споруди та були оздоблені численними декоративними прикрасами. Боги для іранців уособлювали лише символи; перед людьми вони з'являлися у вигляді тварин і птахів.

З 525р. до н.е. із захопленням Єгипту кордони держави збільшились і почалась епоха династії Ахеменідів. Культурним центром цієї держави стає

Персеполь. Тут виробився своєрідний архітектурний напрямок. Найзнаменитішим був храм Персеполя. У Персеполі сформувалися мистецькі та філософські школи. Були вироблені жорсткі вимоги до іконографії в мистецтві, а також релігійний канон.

Зороастризм, який народився й утвердився в Ірані, передував християнству. Зороастризм істотно вплинув на релігії євразійського континенту. Так, Заратустра проголосив себе «посередником» між богом і людиною. Цю тезу пізніші релігії використали у своїх ученнях. Через те, що зороастрійці вважали первинною субстанцією вогонь, в їхніх храмах він горів постійно і був символом вічного життя. Як антитеза зороастризму в Ірані зароджується маніхейство. Воно ставило за мету врятувати людство від першості світового зла.

Іранці цінували фізичну і духовну красу. Про це свідчать тексти «Авести», які збереглися. У них оспівується божественна мета людини. Скульптурні зображення були вишуканими. Багато витончених фігур прикрашали храм Персеполя і площу культурної столиці. Провідною темою у мистецтві іранців було світло, яке поборює темряву. Через те світлоносність пронизувала всі твори мистецтва, літературу, скульптуру і архітектуру.

3.5 *Культура Індії*

Найвідоміші з найдавніших цивілізацій Індії – Мохенджо-Даро та Харappa – відносяться до бронзового віку. Тут існували міста і села, побудовані на високому архітектурному рівні з культовими спорудами. Корінним населенням Індії були дравіди, тому найдавніший період історії Індії називають дравідським. У сер. II тис. до н.е. Північна Індія була завойована арійськими племенами. Це був союз племен, серед яких найбільш значним було плем'я бхаратів. Згодом арії підкорили населення і південної Індії. З відносин між корінним населенням і завойовниками-аріями склалася варно-кастова система.

В Індії надзвичайно розвинулася міфологія, тісно пов'язана з релігією. Священними книгами аріїв були релігійні збірники веди. Тому перший період в

історії релігії індійців називається ведичним. Веди дають багатий матеріал для вивчення міфології, релігії, поезії аріїв. Міфологія індійців відображена у Рігведі II тис. до н.е.). Боги Рігведи являли собою персоніфікацію різних сил і явищ природи. Богів уявляли за подобою людей. Головними богами стали Брахма, Шива і Вішну. Розвиток брахманської ідеології був тісно пов'язаний з утворенням каст жерців-брахманів.

У VI ст. до н.е. виникає опозиційна по відношенню до брахманізму релігія – буддизм. З буддизмом пов'язаний розквіт індійської архітектури. Надзвичайно цікаві буддистські храми, що висічені у скелях, а також ступи.

Давньоіндійська міфологія мала сильний вплив на літературу, мистецтво і фольклор Індії. В I тис. до н.е. в Індії були створені дві великі епічні поеми «Махабхарата» і «Рамаєна». Значний внесок до скарбниці світової науки внесли давньоіндійські математики. Індійці створили десяткову систему числення і цифри (запозичені пізніше арабами).

Мистецтво. Твори образотворчого мистецтва мало збереглися, хоча веди містять згадки про розквіт живопису і архітектури з найдавніших часів. Достатньо повне уявлення про мистецтво та культуру Індії дають лише пам'ятки IV-III ст. до н.е., коли країна об'єдналась в спільну державу.

Архітектура Індії велична та неповторна. Індійський храм був спочатку місцем лише релігійних ритуалів, які урізноманітнювала поведінка священних тварин, що жили при святилищі. У часи конкуренції з буддизмом храми стали багато оздоблювати скульптурою та живописом. Над храмом звівся прикрашений рельєфами конусоподібний шпиль. Тут стали розігрувати сцени з «Махабхарати» й «Рамаєни», зазвучала музика, з'явився танець.

Поширення буддизму зумовило нове піднесення монументальної архітектури – будівництво культових пам'ятників нового типу – ступ, стамбг (колон) та чайт'я (храмів, що висічені у скелі). Найкраще зберігся храмовий комплекс в Аджанті, що складається з 29 печер. Вони відомі своїми розписами, які вкривають стіни та стелі внутрішніх приміщень. Тут – зображення тварин, птахів, квітів, міфологічних героїв та подій із життя Будди, побутові сцени.

Розписи вражають різноманітністю тем і сюжетів, а також майстерністю та фантазією художників. Для прикладу можна сказати, що на стінах Аджанти зображено кілька сотень жінок, але не знайти серед них двох з однаковою зачіскою. А в одній з воєнних сцен – 300 персонажів, і кожне обличчя виражає інші емоції: готовність до бою, лють, нерішучість тощо. У живописі Аджанти переважають людські естетичні ідеали, що не властиве для сакрального мистецтва давнини. Наприклад, сцена «Принцеса, що помирає» зображає прекрасну дівчину з величезними очима. У неї гнучкі руки, тонка талія та широкі стегна – цей ідеал краси, що склався в Стародавній Індії, зберігається в країні і сьогодні. Ця сцена, як і всі інші розписи, дуже психологічна. Тривога і біль світяться в очах служниць, які підтримують принцесу.

Особливу увагу при розписі приділяли не тільки передачі емоційного стану, але й кольору. Тут існували свої закони: вибір кольору залежав від того, які фігури потрібно було зобразити. Богів та царів, наприклад, завжди зображали лише білою фарбою, але цією фарбою не можна було змальовувати персонажів, що втілюють зло. Пам'ятки портретної скульптури здебільшого представляли правителів.

Щодо буддистського мистецтва, то воно не було похмурих, відірваних від життя. Навпаки, воно підкреслювало скороминучу, плинну красу буття, однак позбавлене трагедійності, бо персонажі цього мистецтва досягли нирвани. Відчутно також, що буддистське (як і взагалі індійське) мистецтво високо цінувало саму людину, яка прирівнювалась до богів.

Отже, давньоіндійська культура внесла оригінальний вклад до скарбниці світової культури.

3.6 Культура Китаю

Культура Китаю була однією з найстаріших культур на Далекому Сході. У середині II тис. до н.е. утворюється ієрогліфічне письмо. Найбільшого культурного розвитку Китай досягнув за правління династії Хань.

У цей період міста стають культурними осередками. Значного розвитку набула архітектура, особливо - палацова, що мала монументальний характер.

Їй притаманні високі міцні стіни , які виконували також оборонні функції. Палацові комплекси склалися зі з'єднаних дерев'яних будинків, що були покриті червоною черепицею із загнутими кутами. Палацові споруди були оточені садами. Платформи, на яких зводились будинки, облицьовували каменем. Дерев'яні елементи покривали червоним лаком. Серед культових споруд вирізнялися пагоди, яких зводили на узвишсях в оточенні зелених насаджень. Архітектурним дивом і нині є Великий китайський мур.

Китайці дуже рано почали використовувати бронзу, з якої відливали дзвони для пагод, робили бронзові вироби з декоративною поверхнею.

Розвивалася і скульптура. Це переважно різноманітні статуї Будди. А також постаті духів , що охороняли храм або житла.

Китайці - вмілі винахідники. До винаходів відносять: порцеляну, шовк, порох, морозиво, папір, феєрверк, сейсмограф та інше.

Особливо прославилися китайці своєю знаменитою порцеляною. Була розроблена складна технологія , яка уможлиблювала виготовлення майже прозорого виробу, який розписували. Досить популярним для розпису на той час став жанр « квітів і птахів», «гори і води».

Крім виготовлення порцеляни широкого розвитку набуває китайський живопис тушшю на шовку та папері. Досить популярним і тут стає жанр «квітів і птахів» , але крім цього художники малюють тварин, комах, риб та іншу живність. Живописом прикрашають різноманітні предмети (віяла, ширми). У пейзажних мотивах переважають відстороненість від реалій життя та споглядальність. У картину вводять текст, який доповнює зміст твору. Художник і поет часто є одна особа.

Поетичні рядки картин породили своєрідний літературний жанр «ши», започаткований Конфуцієм. Цей жанр створювався у пісенній формі. Але поступово жанрова палітра збільшується. У літературу входить драма, прозова повість, роман.

Ключову роль у формуванні культури і світогляду китайського суспільства відіграла релігійно – моральна система Конфуція. Китайці створили свій прекрасний театр і нетрадиційну медицину.

Культура Стародавнього Сходу позначилася на розвитку світової цивілізації. Саме на Стародавньому Сході склалися основні галузі науки, жанри літератури та види мистецтва. Особливо сильним був культурний вплив на античну цивілізацію Греції та Риму. Від давньосхідних цивілізацій було успадковане багато відкриттів у астрономії, математиці, механіці, географії, блискучих досягнень у медицині та архітектурі.

Запитання для самоконтролю:

1. Назвіть передумови і фактори виникнення культури.
2. Охарактеризуйте культуру родоплемінного ладу.
3. Що таке «археологічна культура»?
4. Яким було світосприймання первісної людини?
5. Укажіть спільні риси культур Давнього Сходу.
6. Охарактеризуйте культуру Месопотамії.
7. Що таке «іригаційна система землеробства»?
8. Які види писемності існували на Давньому Сході?
9. Охарактеризуйте культуру Давнього Єгипту.
10. Символом чого були єгипетські піраміди?
11. Які риси притаманні мистецтву Давнього Єгипту?
12. Охарактеризуйте культуру Давнього Ірану.
13. Якими були архітектура і скульптура Давнього Ірану?
14. Охарактеризуйте культуру Давньої Індії.
15. Що таке «варно – кастовий лад»?
16. Проаналізуйте релігійно – філософські системи Давньої Індії.
17. Оцініть досягнення культури Давнього Китаю.
18. Що таке східна колективістська культура?
19. Назвіть винаходи давніх китайців.
20. Дайте характеристику китайському прикладному мистецтву.

Теми рефератів:

Сучасний погляд на проблему антропосоціогенезу.
Сутність культурної еволюції та її відмінність від біологічної.
Загальна характеристика первісної культури.
Світосприймання первісної людини.
Художня культура Передньої Азії.
Загальна характеристика культури Месопотамії.
Вавилонська культура.
Культура Стародавнього Єгипту: загальна характеристика.
Єгипетські піраміди.
Мистецтво Стародавнього Єгипту.
Культура Давнього Ірану.
Зороастризм як світоглядна система.
Архітектура і скульптура Давнього Ірану.
Загальна характеристика культури Давньої Індії.
Культура Мохенджо – Даро і Харалпи.
Релігійні вірування Давньої Індії.
Загальна характеристика культури Давнього Китаю.
Китайська писемність.
Китайське мистецтво.
Архітектура Давнього Китаю.
Китайський театр.

Літературні джерела:

Бокань В. Культурологія : Навч. посібник. – К.,2002.
Бонгард – Левин Г.М. Древнеиндийская цивилизация. – М.,2003.
Васильев Л.С. История Востока. В 2т. М.,2001.
Історія світової культури: Навч. посібник/ За ред. Т.Левчука. – К.,2000.
Ламберг – Карловські К.,Саблов Е. Древние цивилизации. – М., 1992.
Матье М. Искусство древнего Египта. – Л., 1991.
Чмихов М.І. Давня культура : Навч. посібник. – К., 1994.

Лекція 3: Культура та цивілізація

Основні поняття та терміни:

- цивілізація;
- етнічна культура;
- світова культура.

План заняття:

1. Співвідношення понять «культура» і «цивілізація».
2. Лінійна теорія (французські просвітники, К.Маркс).
3. Концепція локальних цивілізацій (М. Данилевський, О.Шпенглер, А.Тойнбі).
4. Географічний підхід до цивілізації(Ш.Монтеск'є, Л.Мечніков) .
5. Етнічна і світова культура.

1. Співвідношення понять «культура» і «цивілізація»

Терміни «цивілізація» і «культура» близькі за значенням. Термін «цивілізація» походить від латинського «цивіліст», що означає «державний», «громадянський». Значення терміну «цивілізація» змінювалося з часом.

У II ст. н.е. римський історик К.Тацит, співставляючи спосіб життя германських племен і цивілізованого Риму, виділив три ознаки цивілізації:

- а) матеріальний достаток;
- б) державність;
- в) писемність.

У Новий час термін «цивілізація» використовувався у значенні вихованості і освіченості. Його в науковому обігу використовували французькі просвітники А. Тюрго, В. Мірабо, П. Гольбах.

У сучасній науці термін «цивілізація» означає високий рівень розвитку суспільства. У ході дискусії щодо древніх міст, яка відбулася 1958 року в Чикаго, вчені запропонували три ознаки цивілізації: монументальна архітектура, писемність, міста. Згадана вище тріада виразно характеризує цивілізацію, в першу чергу, саме як культурний комплекс. Тоді як соціально –

економічна сутність даного становить поява класового суспільства і держави. Пам'ятки архітектури показові з точки зору виробничого потенціалу суспільства, що їх створило . Поява писемності характеризує відділення розумової праці від фізичної , що дозволило зосередити зусилля окремих груп людей на розвиткові мистецтва і різних форм позитивного знання. Міста виконували специфічні функції у суспільній системі: були центрами сільськогосподарської округи , центрами ремесел і торгівлі та свого роду ідеологічними центрами. Саме в пору давніх цивілізацій ідеологічна сфера (систематизована і централізована) стала справді величезною силою.

У сучасній науці склалося декілька підходів у дослідженні поняття «цивілізація»: історичний, етнічний, техніко – економічний, матеріалістичний та інші. Найбільш дослідженими є лінійний , локально – історичний тип і географічний підхід.

2. Лінійна теорія

«Цивілізація» характеризується як етап культурно-історичного процесу.

Історично перший лінійний підхід до цивілізації склався у французькій літературі. Цивілізацію пояснювали як етап історичного розвитку, що настав за дикунством і варварством. «Цивілізація» ототожнювалася з капіталізмом. Ознаками цивілізації вважалися освіченість і сфера її розповсюдження. Перехід від варварства до цивілізації в Європі здійснився завдяки розумовій діяльності. Г. Бокль відносив до ознаки «цивілізації» відкриття геніїв науки. У той же час цивілізація залежить від природних умов і багатства, що нагромаджено суспільством.

Погляди на цивілізацію як ступінь лінійного розвитку простежуються у марксистській теорії. К. Маркс використовував ідеї просвітників і теорію американського етнографа Л. Моргана (викладену ним у книзі «Давнє суспільство» 1877р.). К. Маркс вважав, що поняття «цивілізація» стосується: по-перше, класового суспільства; по-друге, капіталізму; по-третє, у майбутньому було пов'язано з комунізмом. У цілому К. Маркс обстоював ідеї формаційного підходу в розвитку суспільства і культури (первісна,

рабовласницька, феодальна, капіталістична і комуністична). Характерними рисами цивілізації є: державність, міста, писемність, класи суспільства, наука і мистецтво. Лінійна теорія цивілізації пов'язана з ідеєю прогресу. Вона універсальна, подає схему розвитку культурного процесу. Недоліком лінійної теорії є те, що вона не враховує специфіки розвитку окремих культур.

3. Концепція локальних цивілізацій

Локально – цивілізаційний підхід визначає кожен цивілізацію як особливий, відносно замкнений і самостійний історичний тип. Підхід сформувався у др. пол. XIX ст. в результаті критичного осмислення лінійної концепції.

Засновником підходу був російський учений М.Данилевський. У 1869 р. він опублікував книгу «Росія і Європа», в якій виступив критиком лінійної теорії. Світову культуру він бачив як співіснування окремих культур. Учений порівнював культуру з живим організмом, що проходить декілька етапів (зародження, розвиток, занепад, смерть). М.Данилевський обґрунтував існування десяти самобутніх великих культур. Виділяються культури спадкоємні та усамітнені. Культури існують певний час, якщо не можуть оновлюватися.

Ідеї культурно-історичного типу були розвинуті німецьким вченим О. Шпенглером у роботі «Занепад Європи» (1922 р.). О. Шпенглер описував цивілізацію як заключний етап розвитку культури. Погляди О. Шпенглера про співвідношення культури та цивілізації продовжив А. Тойнбі, автор 12 - томної праці «Дослідження історії». Учений доводив, що кожна цивілізація проходить у своєму розвитку чотири стадії: виникнення, росту, надлому і розпаду. Після чого вона гине, а на її місці виникає інша цивілізація. Спільне у А. Тойнбі між культурою і цивілізацією – це релігійна приналежність. Ідею загибелі окремих цивілізацій поділяють прихильники іншого підходу – географічного детермінізму.

4. Географічний підхід до цивілізації

«Цивілізація» означає розвиток суспільства в певному географічному середовищі. Даний підхід бере свій початок з ідей французького просвітника Ш. Монтеск'є, він вважав, що кліматичні умови визначають індивідуальні особливості людини, характер і схильності. Кліматичними умовами пояснював Ш. Монтеск'є і тип державного устрою. Він стверджував, що в країнах з родючими ґрунтами легше встановити дух залежності, тому що людям, які зайняті землеробством, ніколи думати про свободу; вони бояться втратити своє майно, тому згодні на владу навіть деспотичної особи. У країнах з холодним кліматом і несприятливими умовами для землеробства, люди більше думають про свободу, ніж про врожай. Ш.Монтеск'є підводить підсумок, що влада клімату сильніша за іншу владу.

Ідею впливу кліматичних умов на розвиток суспільства і культури досліджував російський учений XIX ст. Л. І. Мечніков. Він підтримував ідею світової культури. Всесвітню цивілізацію вчений розподілив на три етапи у відповідності до періодів соціальної історії. На першому етапі виникають річкові цивілізації. Великі давні центри цивілізації – Єгипет, Месопотамія, Індія, Китай – засновують у басейнах великих річок: Нілу, Тигра і Євфрата, Ганга та Інда, Хуанхе і Янцзи. Річкові цивілізації створені первісними народами. Вони були ізольовані одна від одної і тільки у VIII ст. до н.е. ізоляція була подолана. Починається доба міжнародних відносин і зближення народів.

Другий етап - середземноморська цивілізація. Вона формується на берегах Середземного моря. Її головні представники Греція і Рим. Це нова фаза цивілізації. Антична культура є вирішальною. Важлива риса періоду – спадкоємність культури.

Третій період розвитку цивілізації пов'язаний у Л. І. Мечнікова з океаном. Доба океанічної цивілізації починається з відкриттям Х.Колумбом Америки (1492р.). Наслідком цього відкриття став швидкий розвиток країн, що розташовані на узбережжі Атлантичного океану (Португалія, Іспанія, Франція,

Англія, Нідерланди). Народи цих країн використали сприятливе географічне розташування своїх територій. Центри цивілізації з узбережжя Середземного моря перемістилися на береги Атлантичного океану.

Л. І. Мечніков вважав, що центр світової цивілізації несталий у часі й просторі. Його зміни пов'язані з еволюцією географічного середовища у часі. У XIX ст. центр цивілізації знаходився у Великій Британії, у XX ст. – у США, а в XXI ст., за прогнозами вчених, він має бути у Китаї.

5. Етнічна і світова культура

Предметні й особисті форми культури являють собою неподільну цілісність і становлять певний тип культури. Свій тип культури притаманний кожному народові як етнічній так і історичній цілісності. І хоч зі зміною історичних епох змінюється тип культури, це зовсім не означає розриву культурної спадщини і традицій, бо кожна нова доба з необхідністю успадковує культурні досягнення попередньої. Все це дає змогу розглядати культурну історію людства як світовий процес, вживати поняття світової культури.

Співвідношення світової і національної культур – одна з найскладніших проблем сучасної культурології. Її розв'язання передбачає з'ясування самого факту існування світової культури як певної цілісності. Серед прихильників існування світової або загальнолюдської культури імена таких відомих мислителів, як П. Тейяр де Шарден, В. Вернадський, А. Швейцер, Р.-Дж. Коллінгвуд. Вони вважали, що світова культура – це система духовних цінностей, що виробляються в надрах національних культур, але набувають загальнолюдського значення. Протилежний табір представлений не менш відомими мислителями, зокрема О. Шпенглером, А. Тойнбі. Вони визнавали лише множинність культур, заперечуючи єдність цієї множинності, їхню історичну спадкоємність, загальнолюдський зміст.

Мабуть позитивна відповідь на питання про існування світової культури як єдиного цілого, сприяє виробленню оптимістичного погляду на наше майбутнє.

Отже, можна дійти висновку, що попри антигуманні тенденції, які виявилися у ХХ ст. (світові війни, революції, всесилля тоталітарних режимів, дикі пароксизми безкультур'я, відчайдушна ненависть до «інших» - носіїв інших ідей, представників інших національностей), буття сучасної людини поступово зміщується до культури, що дає надію та відкриває для людства певні перспективи у ХХІ ст.

Запитання для самоконтролю:

1. Поясніть термін «цивілізація».
2. Назвіть основні ознаки цивілізації. Обґрунтуйте їх.
3. Охарактеризуйте лінійну теорію розвитку цивілізації.
4. Розкрийте зміст теорії локальних цивілізацій М.Я.Данилевського.
5. Назвіть спільні і відмінні риси теорій О.Шпенглера і А.Тойнбі.
6. У чому полягає сутність географічного підходу до цивілізації?
7. Розкрийте поняття «етнічна культура».
8. Охарактеризуйте термін «світова культура».

Теми рефератів:

Марксистське розуміння стадійності історичного процесу та криза формаційної схеми.

Російська культурологічна традиція др. пол. ХІХ – ХХ ст.

Цивілізація як культурно –історичний процес.

Теорія локальних цивілізацій М.Я.Данилевського.

Концепція локальних цивілізацій О.Шпенглера.

А. Тойнбі і його «Дослідження історії».

Географічний підхід до розвитку цивілізації.

Сучасна геополітика і теорія цивілізації (за Хантінгтоном «Зіткнення цивілізацій»).

Літературні джерела:

Данилевский Н.Я. Россия и Европа. – М., 2002.

Дециньський Л.Є., Денісов Я.Л. Українська та зарубіжна культура. – Львів, 2005.

История и культурология. – М., 2004.

Павленко Ю. Історія світової цивілізації. – К., 2000.

Тойнбі А.Дж. Постигение истории. – М., 2003.

Шпенглер О. Закат Европы. – М., 1997.

Лекція 4. Антична культура

Основні поняття і терміни:

- античність;
- еллінізм;
- поліс.

План заняття:

1. Періодизація Античності.
2. Культура Давньої Греції.
3. Елліністична культура.
4. Культура Давнього Риму.

1. *Періодизація Античності*

Історію культури Давньої Греції можна поділити на такі періоди:

Крито-мікенський період (III – II тис. до н.е.) – часи ранньокласового суспільства, характеризується високим розвитком усіх видів образотворчого мистецтва (у порівнянні з крито-мікенським періодом);

Гомерівський період (XI – IX ст. до н.е.). Цей період називають гомерівським за ім'ям легендарного співця Гомера, автора поем «Іліади» та «Одіссеї». У зв'язку з дорійським переселенням і поверненням до родових відносин знижується рівень образотворчого мистецтва;

Архаїчний період (VIII – VI ст. до н.е.) – час становлення античної цивілізації, утворення полісів (міст-держав);

Класичний період (V – IV ст. до н.е.) – найвищий розвиток давньогрецької культури;

Елліністичний період (др. пол. IV – I ст. до н.е.) – поширення грецької культури на широких просторах Передньої Азії після походів А. Македонського. Цей період закінчився завоюванням західної частини елліністичного світу Римом, а східної – Парфією;

Історія Давнього Риму та його культури:

- культура раннього Риму та Італії XVIII – VI ст. до н.е.;
- культура ранньої Римської республіки V – IV ст. до н.е.;
- культура розквіту Римської республіки III – I ст. до н.е.;
- культура Риму епохи ранньої імперії 29 р. до н.е. – II ст. н.е.;
- культура періоду занепаду Римської імперії III – V ст. н.е.

2. *Культура Давньої Греції*

Давньогрецька міфологія та релігія.

Давньогрецька міфологія – це сукупність сказань давніх греків про богів, титанів, героїв. Вона являла собою спробу людини осмислити оточуючу дійсність. Давньогрецька міфологія не являла собою застиглої картини і має розглядатися в постійному розвитку.

У межах первіснообщинного ладу, поки давньогрецька міфологія була наївною ідеологією, безпосередньою вірою в богів і демонів, основними періодами її розвитку були матриархат з його тотемізмом, фетишизмом, магією і стихійним анімізмом та патріархат з його антропоморфізмом, художньо розробленим політеїзмом (багатобожжям) і прагненням до гармонійних форм. У межах Античної цивілізації давньогрецька міфологія пройшла період класики, коли вона була носієм полісної ідеології, і елліністично-римський період, коли вона перетворилась у літературний і мистецький прийом, в алегорію або сюжет.

Перехід від матріархату до патріархату на о. Крит відбувся у III тис. до н.е.

Можна говорити про існування в Греції у II тис. до н.е. в крито-мікенський період олімпійської міфології. Колишні володарі світу: Уран (небо) і Гея (земля), титани на чолі з Кроносом, а також все жахливе – відтісняється на другий план. У VIII ст. до н.е. давньогрецька міфологія і релігія набули повністю розвинутої форми. Їхньою характерною рисою був антропоморфізм, коли першу роль відіграє людина, її боротьба з давніми чудовиськами.

Головним верховним богом, батьком богів, громовержцем стає Зевс Олімпійський (від назви гори Олімп на кордоні Фессалії і Македонії). Його дружиною стала Гера – покровителька шлюбу. Посейдон був богом моря, Деметра – богинею родючості, Гестія – богинею домашнього вогнища, Аїд – богом підземного світу.

Антропоморфізм у греків – це обожнення людини, уявлення про богів як про людей – безсмертних і вічно молодих. У Зевса було багато дітей – богів. Афіна – богиня мудрості і законної війни, покровителька Аттики; Аполлон – бог світла і мистецтва; Гефест – бог вогню і ковальської справи; Артеміда – богиня полювання; Арес – бог війни; Афродіта – богиня краси і кохання. Особливо вшановували бога виноградарства і виноробства Діоніса. Його уявляли прекрасним юнаком. На його честь греки влаштовували свята – Діонісії.

Для давньогрецької міфології притаманна також поява у ній напівбогів – напівлюдей, героїв, що походили, на думку греків, від шлюбу богів і людей. Герої творять волю Зевса на Землі, очищують Землю від колишніх чудовиськ і ставлять перед собою завдання правильної організації людського життя. Такими є загальногрецькі герої – Геракл і Тесей. Особливо підносили Геракла, який здійснив 12 подвигів. Геракл був образом благородства, що бореться із злом і перемагає його. Нащадок титанів – Прометей також стає покровителем цивілізації. Він забирає небесний вогонь і передає його людям.

Давньогрецька релігія на ранніх етапах розвитку була тісно пов'язана з міфологічними уявленнями стародавніх греків. Міфи пояснювали встановлення

культу різних богів. В гомерівський період олімпійська релігія продовжувала розвиватись як система. В час розквіту рабовласницької демократії полісна релігія об'єднувала всіх вільних громадян. Рабів не допускали до участі в загальнополісних обрядах і культурах. У повсякденному житті релігія мала форму культу богів. Святилища, де здійснювався культ, знаходилися у найбільш важливих місцях міст – держав. З розвитком антропоморфізму в священних місцях почали споруджувати храми, які вважалися житлом бога. Найбільш важливі грецькі святилища знаходилися на о. Делос, в Дельфах, Олімпії, Епідаврї.

Давньогрецькі свята і Олімпійські ігри

У стародавніх греків існували культурні установлення, які поєднували різні міста-поліси в одне ціле, і об'єднували давньогрецький народ. Це – свята, ігри, оракули. Влаштовувалися спеціальні свята на честь богів. Але вони мали не лише релігійний характер, оскільки на них відбувалися змагання, а також танці, пісні. До загальногрецьких свят відносилися: Піфійські – на честь Аполлона, Істмійські на честь Посейдона, Німійські на честь Зевса. Уславилися Панафінеї – свята на честь Афін. До Афін приїздило багато людей з різних місць Греції. Відомими стали процесії жінок в Афінах. Зазвичай, жінки сиділи вдома і майже ніде не бували. Але під час Панафінеї жінки, святково одягнені, брали участь в урочистих процесіях на честь богині Афін.

Одним з найвидатніших досягнень Стародавньої Греції стали Олімпійські ігри, які відбувалися в Олімпії на Пелопоннесі. Їх влаштовували на честь Зевса Олімпійського. В Олімпії стояв його храм, в якому була величезна статуя батька богів. Олімпійські ігри відбувалися кожні чотири роки. Згодом почали вести грецьке літочислення за олімпіадами. Перша олімпіада відбулася 776 р. до н.е. За переказом, олімпійські ігри засновані Гераклом. На час проведення олімпійських ігор міжусобні війни припинялися, щоб у них мали взяти участь усі греки. Отже, олімпійські ігри були провісницями миру.

Крім спортивних змагань відбувалися змагання серед драматургів, поетів, музикантів. У змаганнях брали участь лише чоловіки, з жінок тільки дівчата із Спарти. Ці ігри мали велике значення як для фізичного, так і для духовного розвитку. Переможці на олімпійських іграх здобували просту нагороду – вінок з листя маслини. Ніяких цінностей не одержували. Але переможець завжди був у незвичайній пошані, як і його сім'я та рідне місто. На честь переможця складали вірші, робилися статуї. Переможців у змаганнях – співаків, музикантів нагороджували лавровим вінком; їх вважали гордістю рідного міста. Отже, ігри мали першорядне значення у розвитку культури всієї Греції.

Писемність

Грецька алфавітна писемність виникла в IX – VIII ст. до н.е. на основі фінікійського алфавіту. Греки скористалися фінікійським письмом, але вдосконалили його, позначивши не тільки приголосні (як фінікійці), а й голосні звуки. Таким чином було створено грецький алфавіт з 24 літер.

Для нас грецький алфавіт має велике значення, бо згодом засновники слов'янської писемності (Кирило і Мефодій) взяли його за взірець, додавши літери, що позначають шиплячі звуки. Східнослов'янські і південнослов'янські народи (болгари, македонці, серби, чорногорці) і досі користуються цим видозміненим алфавітом (кирилицею).

Філософія і історіографія

Спроба узагальнення відомостей про оточуючий світ привела до виникнення філософії. На першому етапі вона характеризувалася стихійним матеріалізмом і діалектикою. Спостереження наштовхнули філософів на думку про матеріальність оточуючого світу і загальний взаємозв'язок явищ. Засновником філософської школи матеріалістів був Фалес Мілетський. Вчення Фалеса про єдину першооснову світу розвивали його наступники (Анаксимандр і Анаксімен).

Основоположником діалектики став ефеський мислитель Геракліт. «Все змінюється» - таке основне положення Геракліта. Оточуючий світ мудрець

сприймав як безперервний процес розвитку і становлення, причому розвиток відбувається через боротьбу протилежностей.

Вчення про атоми – неподільні частинки матерії – було вперше висунуто Левкіпом і розвинуто Демокрітом. Властиві античним атомістам уявлення про неподільність атомів і їх якісної одноманітності, визнання механічного руху єдиною формою руху проіснували багато століть і були переглянуті наукою лише в результаті великих відкриттів кін. XIX – поч. XX ст.

Новий філософський напрям прагнув вирішити проблему пізнання з позиції послідовного ідеалізму. Основоположником нового напрямку став великий філософ Сократ. Сократ зосередив увагу на проблемах етичного характеру.

Учень і видатний послідовник Сократа – Платон розвинув такий філософський напрямок як об'єктивний ідеалізм.

Система Платона була піддана критичному перегляду Арістотелем. Він був не тільки творцем філософської системи, але й геніальним ученим. Праці Арістотеля з логіки, історії, політики, теорії літератури, естетики – яскравий взірць всієї грецької освіченості.

Ключовим етапом у становленні історичної науки став у V ст. до н.е. твір Геродота «Історія». Вже в античності Геродот отримав почесне найменування «батько історії». Його твір мав своїм основним завданням подати історію греко - перських воєн. «Історія» Геродота проте набагато ширша за змістом. Вона є важливим джерелом з історії Греції (архаїчного і початку класичного періоду), Персії, Ассирії, Вавилону, Єгипту, Скифії.

Вершиною давньогрецької історіографії є видатний твір Фукідіда «Історія», присвячений Пелопонеській війні. Дух наукового вивчення фактів, розуміння різниці між зовнішніми приводами історичних подій і глибокими їхніми причинами характерні для Фукідіда.

Давньогрецький театр

Греція подарувала людству театр і театральне мистецтво. Театр народився з культових обрядів, що пов'язані зі святом Діоніса – бога

життєздатних сил природи, покровителя виноробства. З обрядових пісень на честь Діоніса – дифірамбів – виникла давньогрецька трагедія. Деякі пісні на честь Діоніса мали веселий, грайливий характер. З них постала комедія. Ці пісні співали хором на чолі з заспівувачем, який називався корифеєм. Глядачі розміщувались на лавах, які йшли амфітеатром.

З часом почали будувати театри величезних розмірів. Так, побудований в Афінах у IV ст. до н.е. театр вмщував 17 тис. глядачів, тобто біля половини всіх афінських громадян. Ролі виконували тільки чоловіки-актори. Вони використовували маски і спеціальне взуття котурни.

Література

Історія давньогрецької літератури бере свій початок з епічних поем «Іліади» й «Одіссеї» Гомера. У літературі класичного періоду простежується високе піднесення і поява нових літературних жанрів. З розвитком демократії розвивається масовий вид літератури – драматургія. Розвиток трагедійного жанру пов'язаний з іменами трьох великих афінських поетів: Есхіла, Софокла і Евріпіда.

Архітектура і образотворче мистецтво

У Стародавній Греції розквітає мистецтво. Часом найвищого піднесення давньогрецького мистецтва були V і IV ст. до н.е. Це один із найвизначніших періодів в історії світового мистецтва загалом.

Досягнення давньогрецької архітектури є актуальним і нині. У V ст. до н.е. у Греції виникає планування міст. Гіпподам, друг державного діяча Перікла, вперше почав складати план забудови міст. У «гіпподамовій системі» вулиці перехрещують під прямим кутом – принцип необхідний для міст з розвиненим рухом і торгівельною діяльністю. «Гіпподамова система» отримала велике розповсюдження у містобудівництві періоду еллінізму.

Основними архітектурними спорудами були храми і театри. Давньогрецькі архітектори виробили три стилі: доричний, іонічний і коринфський. Шедевром світової архітектури є ансамбль афінського Акрополя,

побудований у др. пол. V ст. до н.е. за задумом геніального Фідія. Акрополь став релігійним і художнім центром Афін. Загальною високою темою Акрополя стала перемога людини над темними силами.

Значні зміни відбулися у пластичному мистецтві. Скульптори V ст. до н.е. відійшли від панівного в архаїчному мистецтві принципу схематичного і застиглого трактування об'єкта. Ключовим досягненням грецької скульптури з V ст. до н.е. стало те, що вона відтворює рух. У творчості трьох найбільш ушлюблених скульпторів – Мірона, Поліклета, Фідія – грецька пластика досягає класичної досконалості.

Отже, піднесення економічного і політичного життя Греції в V ст. до н.е. супроводжувалось розквітом культури. Античний поліс, хоч і розділений соціальними межами, зберігав риси незалежної громадянської общини. Народні традиції зміцніли у героїчній боротьбі з персами і проявились особливо яскраво в художній творчості еллінів. Значні зміни, що відбулися в середземноморському світі, розширили обрії і загострили питливу думку філософів, істориків, драматургів, скульпторів. На цьому ґрунті виникли геніальні ідеї атомізму Демокрита, ідеалізму Платона, системи Арістотеля, великі образи грецької трагедії, досконалі творіння античної пластики та архітектури.

3. *Елліністична культура*

Останній період давньогрецької культури – елліністичний – був часом поширення і розвитку культури еллінів на території монархій, що виникли після розпаду держави О.Македонського.

Для цього періоду характерне поглиблення взаємозв'язків і взаємовпливів грецької та східної культур. Позбавившись полісної обмеженості, грецька культура увібрала у собі східні елементи, натомість східні культури збагатились за рахунок досягнень культури грецької, найрозвиненішої культури того часу.

У зв'язку з широким розселенням греків на території держави О. Македонського, надання і грекам, і місцевому населенню певного мінімуму

прав, полісна ідеологія поступово змінюється космополітичною («космополіте» - громадянин світу). Розкидані на величезних просторах, греки відчували себе вже громадянами не певного полісу, а всього елліністичного світу. Відірваність людей від співвітчизників, численні перевороти, війни, розорення сприяли посиленню індивідуалізму. Водночас поширюється фаталізм – віра у цілковите підкорення людини долі. Все це виявилось в релігії, філософії, літературі.

У релігійних віруваннях яскраво простежувався синтез грецької та східної культур. Водночас із культом богів-олімпійців поширювалися культури східних і нових синкретичних божеств, що поєднували риси грецьких і східних богів. Невпевненість у завтрашньому дні, складність і мінливість долі сприяла поширенню в елліністичному світі месіанських культів.

Поряд із філософськими школами, що утвердилися в класичний період, виникають нові. Основну увагу вони звертають на проблеми етики, моралі, місце людини у світі. Серед них особливого значення набувають вчення стоїків та філософія Епікура.

У літературі, як і у філософії, зростала увага до окремої людини, її переживань, проблем. Вона набула камернішого, інтимнішого характеру. Виник новий жанр - твори для розважального читання. Поширені були пригодницькі романи.

Великими науковими і культурними центрами в елліністичний період стали міста. В Александрії була створена велика бібліотека, в якій налічувалося 70 тис. папірусних сувоїв. При бібліотеці існував Мусейон (храм муз), де на кошти царів жили і працювали видатні вчені.

Швидке піднесення міст сприяло розвою архітектури, зокрема - міському плануванню. Чіткою геометричною структурою вирізнялись Александрія, Селевкія й інші міста. З'явилися численні громадські споруди: базиліки (торгові та судові будинки), гімнасії, палестри, стадіони, бібліотеки, терми, а також розкішні палаци царів, житлові будинки. З елліністичних пам'яток архітектури найвідоміший Пергамський вівтар, який побудований на честь Зевса і Афін. У галузі скульптури в цей період вирізнялися три школи:

а. Родоська

Характерною її рисою був підкреслений драматизм, зображення людей у стані емоційного напруження. Кращими творами вважають дві скульптурні групи: «Лаокон» та «Фарнезький бик».

б. Пергамська

На творчість її майстрів великий вплив мали видатні скульптори попереднього періоду (Лісіпп та Скопас). Патетичність, динаміка, складність композиції, протиставлення живих і мертвих, виразна міміка – провідні риси пергамської школи найяскравіше втілені у скульптурному фризі вівтаря Зевса й Афін в Пергамі завдовжки біля 120 м. На ньому зображена запекла битва богів з гігантами.

в. Александрійська

Для неї характерна витонченість, камерність. Улюбленим образом місцевих скульпторів був образ богині Афродіти, яка набувала в їх виконанні особливої чарівності з легким відтінком кокетливої легковажності. Найвідоміші скульптури Афродіти Медіцейської, Афродіти з Кірени.

Значного розквіту досяг також живопис, зокрема пейзажний. Особливо популярними були види Нілу, міст. Витончена і водночас барвиста, багатоманітна культура еллінізму, що поєднала досконалість, класичну чіткість і технічну бездоганність грецької та монументальність східних культур, стала значним етапом у розвитку культури Давньої Греції.

4. *Культура Стародавнього Риму*

Культура Стародавнього Риму склалася і сформувалася під впливом культур багатьох народів, передусім етрусків і греків, але римляни у розвитку своєї культури випередили своїх вчителів.

Значення римської культури надзвичайно велике через те, що вона мала значний вплив на подальший розвиток Європи. У Римській імперії утворився своєрідний культурний процес, основним принципом якого був принцип доцільності, сміливого інженерного мислення.

Особливо відзначився розвиток архітектури, який поєднав етрусську спадщину, будівельні традиції, винайдення бетону. Це дало можливість римлянам перейти від простих балочних перекриттів до зведення арочних споруд. Через це вони зводили багатоповерхові споруди. У будівництві римляни вперше застосували хрестово – купольну систему, яка стала основою майбутніх християнських храмів. Ззовні бетонні будинки облицьовували мармуром або каменем. В імператорському Римі кожний імператор у гонитві за славою споруджував нові майдани, адміністративні будинки, театри і стадіони. Римлянам належить і тип тріумфальної арки одно-, три- і п'ятипрогінної, що зводилася на честь певного імператора.

На стінах храмів римляни як і греки зображали міфологічних героїв, а також сцени свого життя. У скульптурі досить поширеним став портрет, у якому автори відтворювали не тільки зовнішність, а й розкривали його особистість. Індивідуалізація людини вивела на перший план ідею духовної краси.

Римська література увібрала кращі традиції грецької літератури. Основними жанрами були прозові твори, поезія. У Римі література цікавила не лише читача, а й політиків, які намагались у своїх інтересах керувати нею. Проза римського періоду складалася спочатку з «листів», які в реалістичній, художній формі описували події, адресовані неіснуючій особі, тобто спрямовані на читача. Пізніше вони збільшуються за обсягом і з'являються романи з різноманітною тематикою. Поряд з прозою починає формуватися поезія, яка позначена високою культурою форми. Поети писали як великі твори, так і невеликі вірші легкого жанру. Римляни створили свій чудовий театр.

Популярними у римлян були гладіаторські бої, які вони перейняли в етрусків. Ідеалом чоловіка був воїн, і взагалі римляни полюбляли видовищність.

У III ст. н.е. на зміну рабовласницькому ладу поступово приходять феодальний. Завоювання Римської імперії повністю знищило античне

суспільство, обірвало традиції старих культурно-мистецьких форм і лише частково трансформувалося у період середньовіччя.

Запитання для самоконтролю:

1. Наведіть періодизацію Античності.
2. Чому Давньогрецьку культуру називали «історичним дивом»?
3. Охарактеризуйте міфологію давніх греків.
4. Що ви знаєте з історії проведення олімпійських ігор?
5. Яким був давньогрецький театр?
6. Філософія і література у Давній Греції.
7. Архітектура і образотворче мистецтво давніх греків.
8. Охарактеризуйте елліністичну культуру.
9. Розкрийте сутність Давньоримської культури.
10. Архітектура і скульптура римського періоду.

Теми рефератів:

Міфологічна система давніх греків.
Крито – мікенський період культури.
Гомер та його час.
Архаїчна культура.
Класичний період культури Давньої Греції.
Давньогрецький театр.
Давньогрецька література.
Архітектура і скульптура Давньої Греції.
Вазопис Стародавньої Греції.
Олімпійські ігри.
Стародавні грецькі філософські школи і наука.
Елліністична культура: загальна характеристика.
Періодизація культури Давнього Риму.
Скульптура і архітектура римлян.

Побут і звичаї римлян.
Гладіаторські бої.
Римський театр.
Наука, література і мистецтво у Давньому Римі.
Міфологія давніх римлян.
Вплив етрусської культури на римську.

Літературні джерела:

Антична культура: Довідник. – К., 1993.
Боннар Анре. Греческая цивилизация. – М., 1992. – Кн. 1-2.
Дмитриева Н.А., Акимова Л.И. Античное искусство: очерки. – М., 1988.
Куманецкий К. История культуры Древней Греции и Рима. – М., 1990.

Лекція 5: Історична типологія культури

Основні поняття і терміни:

- мозаїка;
- фреска;
- вітраж;
- Відродження;
- гуманізм;
- Просвітництво.

План заняття:

1. Візантійська культура.
2. Середньовічна мусульманська (арабська) культура.
3. Західноєвропейська культура у середні віки.
4. Ренесанс у культурі Європи:
  - характерні риси культури Відродження;
  - італійський Ренесанс;
  - Реформація в Європі;
  - «Північне» Відродження.

5. Культура Нового часу:

- загальна характеристика;
- культура XVII ст.;
- культура XVIII ст.;
- культура XIX ст.

1. Візантійська культура

Візантійська цивілізація та її культура – унікальне явище, яке посідає чільне місце в історії світової культури. Візантійська держава виникла в VI ст. у східній частині Римської імперії внаслідок її розколу, проіснувавши до середини XV ст. Столиця Візантії Константинополь була заснована імператором Константином I на місці колишньої колонії Візантії. Звідси й назва цієї держави, яку їй дали пізніше, після загибелі Візантійської імперії, європейські гуманісти-історики.

Самі ж візантійці називали себе римлянами (грецькою «ромеї»), а свою державу – «Ромейською». Фактично із заснуванням Константинополя Візантія виокремлюється в межах Римської імперії і від цього часу починається відлік історії. Завершенням усамостійнення Візантії вважається 395 р., коли після смерті останнього імператора єдиної Римської імперії Феодосія I (його правління 379 – 395 рр.) відбувся її остаточний поділ на Західну Римську і Східну Римську (Візантія) імперії. У своїй багатовіковій історії від пізньої античності до середньовіччя вона пройшла три етапи: ранній, класичний і пізній.

У культурному житті Візантії сучасна культурологія виділяє такі основні періоди:

- 1) відмирання старої античної та становлення нової середньовічної культури в дусі християнського віровчення (IV – VII ст.);
- 2) культурний спад у зв'язку з економічним занепадом та аграризацією міст (кін. VII – поч. IX ст.);

- 3) нове культурне піднесення Константинополя та провідних міст (сер. IX – X ст.);
- 4) найвищий розвиток візантійської культури, зумовлений розквітом міського життя (XI – XII ст.);
- 5) занепад культури, що викликаний політичним послабленням Візантії (кін. XII – XIII ст.);
- 6) становлення візантійського гуманізму, відновлення античної освіченості (XIV – сер. XV ст.).

Візантійська культура - це своєрідний «міст» від античності до середньовіччя. Водночас культура Візантії – особлива, оригінальна, самоцінна. Етнічну основу цієї держави становили греки й еллінізоване населення областей , де панувала грецька мова, античні звичаї.

Візантійська держава була першою православною. Офіційно сповідувався примат світської влади візантійського імператора як світського глави й офіційного покровителя візантійської церкви над церковною владою (тобто православна церква, на відміну від католицької розглядалася як невід’ємна складова держави).

Візантійська культура забезпечила домінування духовного в життєдіяльності, орієнтувала людину на ідеальний, ірреальний, неземний світ. Візантійська художня культура вбачала головною метою наближення через сакральне мистецтво до непізнаного – до Бога. Головними образами художніх творів виступали тільки Бог, святі, апостоли, в окремих випадках – божественний імператор та його родина. Сюжети творів ґрунтувалися на Святому Письмі.

Воно ж визначало їхні персонажі, композиції, типи фігур, атрибути святих та іншу християнську символіку. При цьому зображення образів і композицій затверджувала церква. Канонізація культурних процесів була важлива для духовного життя.

Візантіїці вивчали і вдосконалювали природничі науки (географію, антропологію, математику). Однак гуманітарні науки переважали. Традиційний інтерес викликала у візантіїців історія.

Візантія створила своєрідну літературу, переважно вона була теологічною (патристика, агіографія, патерики). Існувала світська література, але вона не стала визначальною.

Центральне місце в мистецтві Візантії посідає зображення людини. Головна увага приділяється не тілу та його фізичній красі (як в часи Античності), а християнському ідеалу краси духовної. Храми будували за хрестово – купольним принципом. Прикрашали храми фресками і мозаїкою. Скульптура відіграє незначну роль, що пояснюється релігійними мотивами. Важливе місце у візантіїському живописі займає ікона. Прикладне мистецтво представляють різьблені зі слонової кістки вироби, вишиті тканини тощо. У майстернях імператорського двору виготовляли розкішні рукописи з мініатюрами.

Візантіїська музика мала передусім релігійний характер. Візантіїці винайшли орган. Інструментальну музику виконували на органі. Церковний спів був дуже поширений.

Значного розвитку у Візантії досягла світська і релігійна освіта. У міських школах викладали читання, письмо, математику, грецьку і латинську мови тощо. У IX ст. вперше в Європі у Константинополі була відкрита вища школа.

В історії європейської та світової культури візантіїській належала важлива і помітна роль. Вона справила значний вплив на розвиток культури країн Південної та Східної Європи.

Середньовічна мусульманська (арабська) культура

Арабська середньовічна культура склалася в тих країнах, що підпали арабізації, сприйняли іслам. Класична арабська мова довгий час панувала в них як мова державних закладів, літератури і релігії. Вся середньовічна арабська культура, повсякденний побут і спосіб життя людей, норми моралі у суспільстві

розвивалися під впливом ісламської релігії, що виникла у племен Аравійського півострова у VII ст.

Найбільший розквіт культури припав на VIII – IX ст. В цей час успішно розвивається поезія, що дала світу Омара Хайяма та ін. Поезії був притаманний світський, життєрадісний і водночас філософський характер. Упорядковані знамениті казки «Тисяча і одна ніч». Активно перекладалися арабською мовою твори інших народів, передусім - античних авторів.

Араби внесли вагомий вклад у світову математичну науку, розвиток медицини, філософії. Вони створили такі своєрідні архітектурні пам'ятники, як мечеті і знамениті храми у Мецці і Дамаску (з особливим типом орнаменту – арабескою).

Вплив ісламу обумовив нерозвиненість в арабській культурі живопису і скульптури, звідси образотворче мистецтво відійшло у килимарство.

2. Західноєвропейська середньовічна культура

Середні віки в Європі визначилися християнською культурою. Утверджувався феодалізм із сільською общиною і залежністю селянина від феодала. Матеріальна культура складалася з общинної діяльності на землі і ремісничого виробництва - в містах. Багато країн Європи самовизначилися та зміцніли. Тому центром культурної досконалості стає не сукупність міст-полісів або Римська імперія, а весь європейський регіон. На авансцену культурного розвитку виходять Іспанія, Франція, Голландія, Англія. Християнство стає духовним об'єднуючим фактором.

Феодальна община визначила жорстоку станову залежність соціокультурних відносин. Людина відчуває себе общинником, а не вільним громадянином, як в античному суспільстві. Виникає цінність служіння Богу і феодалу. Рабство замінюється підкоренням общині і феодалу. Християнство підтримує феодальну становість, підкорення Богу і пану. Церква розповсюджує свій вплив на всі основні сфери життя суспільства: на сім'ю, освіту, мораль, науку. Переслідуються інакомислячі. Папа та інші ієрархи католицизму намагаються піднятися над світською владою. Іноді період середньовіччя

називають темними століттями. Однак було би невірним оцінювати культуру середньовіччя тільки негативно. Вона розвивалася і досягла успіхів. Матеріальна культура характеризувалася удосконаленням знарядь праці, матеріальними благами. Удосконалення проходило не революційно, але мало місце: розвивалася торгівля, кораблебудування, мореплавство, вирощувались традиційні і нові сільськогосподарські культури, мінялися зміст і характер ремісничого виробництва. У XII ст. у Фландрії був винайдений ткацький верстат без механічного двигуна. Поширюється вівчарство. В Італії і Франції навчилися виробляти шовк. В Англії і Франції почали будувати доменні печі і використовувати в них кам'яне вугілля.

Розвивається духовна культура. Незважаючи на монополію християнства, у європейських країнах виникають світські школи, вищі навчальні заклади. В X – XI ст. у вищих школах Іспанії викладали філософію, математику, астрономію, право, медицину, богослов'я. У 1088р. на базі Болонської юридичної школи був відкритий перший в Європі університет. У 1160р. відкривається Паризький університет, в 1167р. - університет у м. Оксфорд (Англія), в 1219р. - університет у м. Кембридж (Англія).

Характерні особливості середньовічного мистецтва

Середньовічне мистецтво майже повністю було підпорядковано релігії, звідси його спіритуалізм (від лат. – духовний) – об'єктивно-ідеалістичне вчення згідно з яким дух (душа) є першоосновою.

Церква була головним замовником творів мистецтва. Розвивалось мистецтво іконопису. У живописі і скульптурі домінували біблійські сюжети. Високої досконалості досягла духовна музика. Склалися канони урочистого і величного співу, виникли такі музичні форми, як хорал, меса, реквієм. Мистецтво уже не намагається зображувати природу, її реальні форми, воно перетворюється у символ потойбічного. Віднаходиться інша система пластичної мови, виразних засобів (обернена перспектива, декоративність, використання золота, площинний характер людських постатей, порушення їх

пропорцій тощо). Мрію про розумний устрій світу середньовічне мистецтво відображало завуальовано, умовно.

Церква завжди розуміла силу мистецтва, його великий вплив на маси і відносилась до нього як до священного писання для неписьменних, головне завдання якого було залучати до віри.

Близькість до народної творчості (поезія, гумор, народні звичаї) відобразилась на характері середньовічного мистецтва, створювалось воно руками ремісників – представників народу. Народна культура відображала інший неофіційний світ, інше життя простої людини і людських відносин, зумовлювала глибинно-народний зміст мислення і моральних цінностей. Наявність позацерковного і позадержавного аспектів світосприйняття – характерна ознака середньовічної свідомості. У багатьох містах періодично проводились карнавали з яскравими маскарадами. Вони були пов'язані з дохристиянськими віруваннями, але відтепер найчастіше приурочені до якихось календарних подій чи до імені й життя святого, покровителя міста. На карнавалах фігурували, як у язичницькі часи, постаті у масках, що символізували сили добра і зла. Яскраву сторінку середньовічної міської народної культури являла собою творчість акторів (жонглери, ваганти, трубадури, міннезінгери). Вони демонстрували чудеса спритності та володіння тілом, грали на різних інструментах, співали та розважали народ.

Європейська музика, починаючи з середньовіччя, зберігається в історії.

У IX ст. винайшли ноти, з'явилася можливість музику записувати.

Отже, у часи середньовіччя були закладені основи європейської культури. Значну роль у цьому процесі відіграло християнство. Не зовсім правильно вважати середні віки часом мракобісся та засилля теології. У цей час успішно розвивалися різні галузі науки. Було закладено систему світської освіти, у тому числі університети. Значних успіхів досягло мистецтво. Найбільш величні та грандіозні храми та замки у Європі було споруджено саме у часи феодалізму.

3. *Ренесанс у культурі Європи*

Характерні риси культури Відродження.

Ренесанс у культурі Європи - епоха у розвитку культури в добу переходу від середніх віків до Нового часу. Епоха Відродження охоплює період з XIV по XVI ст. Кращі твори епохи Відродження ввійшли до скарбниці світової культури і зберігають значення класичного спадку і в наш час.

Термін Ренесанс (Відродження) вперше ввів італійський живописець і історик мистецтва Дж. Вазарі у сер. XVI ст. Термін означав нову фазу в історії мистецтва, яке відродило після середньовічного «занепаду» античні норми прекрасного.

Використовуючи античну спадщину, її не просто пасивно засвоювали, а переробляли по-своєму. Формувався новий світогляд, протилежний світоглядові феодалізму, що панував до того. У новій культурі зародився гуманізм.

Гуманізм (лат. – людський, людяний) – напрямок суспільної думки, який характеризується захистом свободи і гідності особистості, її всебічного розвитку. Гуманістична культура в центрі уваги ставила саму людину, а не божественне, потойбічне, як це було в середньовічній ідеології. У гуманістичному світогляді аскетизмові вже не лишалося місця. Земне існування визнавали самоцінним і реальним. Пізнання природи і людини оголошувалось суттю культури. На противагу песимістичним мотивам, що панували у світогляді середньовічних схоластів та містиків, у світогляді та настрої людей Відродження переважали оптимістичні мотиви. Для них була характерна віра в людину, в світле майбутнє людства, в торжество людського розуму й освіти.

Відродження – це історична епоха, характерними рисами якої є:

- перехід від ремесла до мануфактури;
- великі географічні відкриття і початок світової торгівлі;
- створення сучасних національних держав;
- початок книгодрукування;
- «відкриття» античності і розквіт вільнодумства;

- втрата церквою монополії на духовне життя і виникнення протестантизму;
- перемога Нідерландської революції під релігійними гаслами кальвінізму;
- початок природознавства, мистецтва й літератури Нового часу.

Необхідними передумовами нового, буржуазного розвитку стали компас, порох та друкарський верстат. Саме книгодрукування, компас та вогнепальна зброя визначили головний вектор суспільного й культурного розвитку цієї епохи.

Характерною рисою нового світогляду був значний інтерес до дослідної науки, природознавства. У філософії, літературі і мистецтві виникають нові явища. XV - XVI ст. були часом формування національних держав, остаточного формування італійської, англійської, французької, німецької національних мов та національних літератур. Література на національних мовах знаменувала собою народження суспільної потреби у друкованому слові. З'являються газети, виникає інтелігенція, що формує суспільну думку.

Таким чином:

- Ренесанс – це ціла епоха у розвитку культури Європи в період переходу від середньовіччя до Нового часу, а також назва художнього стилю, що прийшов на зміну готиці;
- ідейною основою культури Відродження стала філософія та естетика гуманізму. Гуманістичний індивідуалізм як принцип життя був сформований італійськими мислителями. В той час він ще позбавлений станового егоїстичного користолюбства і засвоюється освіченими представниками різних верств;
- в Європі відбуваються зміни в усьому культурному житті. Виникає дослідне природознавство, відкриваються і вивчаються пам'ятки античності. Розквітає мистецтво і розвивається світська культура, що зламала духовне панування церкви. Виникають літератури на нових сучасних мовах та

з'являється професійний театр. Природно, що в різних країнах культура епохи Відродження набувала різного характеру залежно від місцевих умов.

Італійський Ренесанс

Культура Відродження зароджується в Італії. В Італії XIV- XV ст. міста набули бурхливого розвитку порівняно з іншими країнами Європи того часу. Промислова, торгова й лихварська буржуазія наживала великі багатства і могла виділити частину коштів на розвиток культури, оскільки мала потребу у розвитку науки. Це було їй необхідно через її господарську діяльність, що дедалі більше ускладнювалась. Розвиток мануфактурної техніки, суднобудування та навігаційної справи, складний комерційний та банківський облік - все це вимагало вивчення природознавства й математики.

Поряд із верствою багатой італійської буржуазії, в італійських містах формувалася численна верства представників розумової праці: вчителі, інженери, лікарі, літератори, публіцисти, «майстри вільних мистецтв» - тобто художники, скульптори, архітектори. Новий гуманістичний світогляд, насамперед, виявився у творах поетів, художників, скульпторів. Ця епоха сповнена віри у необмежену силу розуму. Сприйняття дійсності перевіряється дослідом, контролюється розумом. Звідси - той дух порядку й міри, характерний для мистецтва Відродження.

Хронологічні межі італійського Ренесансу:

- Проторенесанс XIV ст.;
- Раннє Відродження XV ст.;
- Високий Ренесанс XVI ст.

Першим поетом Ренесансу став флорентієць А.Данте. Першим гуманістом став флорентієць Ф.Петрарка. Його учнем і послідовником став Д. Бокаччо. Данте, Петрарка, Бокаччо стали основоположниками італійської літератури.

Одночасно з формуванням літератури йшов розвиток мистецтва. Мистецтво представлене фресками Джото, живописцем Мазаччо, скульптором Донателло, архітекторами Ф. Брунеллескі та Л. Б. Альберті.

«Золотим віком» італійського Відродження був Високий ренесанс. В Італії творив видатний мислитель, історик, юрист, філософ Н.Макіавеллі. Був покладений початок нового театру. Титанами Відродження стали Леонардо да Вінчі, Рафаель Санті, Мікеланджело Буонаротті, Тіціан Вечелліо.

Отже, творчі сили італійського народу в XV- XVI ст. досягли найвищого піднесення. У творчості геніїв відобразився реалізм епохи, оптимістичний світогляд і віра в гармонійно розвинуту людину.

Реформація в Європі. Гуманістичний рух Німеччини

У XVI ст. гуманізм перетворився на загальноєвропейський культурний рух, що завдав вирішального удару середньовічній схоластиці. Пропаганда гуманістів Німеччини не виходила за межі освічених кіл. Вони не протиставляли католицизму систему релігійних поглядів, яка б знайшла відгук у широких верствах суспільства. Але, безумовно, діяльність гуманістів мала велике значення у підготовці Реформації.

На початку XVI ст. у Німеччині розгорнулася Реформація, тобто широкий рух проти папської католицької церкви. Реформація (лат. – виправлення, перетворення) – релігійний та ідеологічний рух в європейських країнах, який спрямований на здійснення релігійних перетворень у дусі протестантизму. Реформація у Німеччині пов'язана з Мартіном Лютером (звідси лютеранство). Унаслідок Реформації в Німеччині виникла лютеранська церква. Реформаційні течії в Швейцарії, Нідерландах отримали назву цвінгліанство та кальвінізм. Їх упровадження привело до нової релігійної моралі, протестантських духовних цінностей.

«Північне» Відродження

В північних країнах Європи (північних по відношенню до Італії) внаслідок розвитку нових соціально-економічних і політичних відносин виникали літературні, наукові і художні явища того ж плану, що і в італійському Ренесансі, хоча і в менш яскравій формі. Вони виникали у середовищі багатих міщан, захоплювали феодальну аристократію і особливо

королівські двори. Це відобразилось на характері культури. В мистецтві «Північного» Відродження більше релігійного почуття, символіки. Воно більш архаїчно, сильніше пов'язано з готикою і менш знайоме з античністю, яка стала відома завдяки Італії у XV ст. Виникаючи самостійно, ренесансні течії північної Європи в подальшому багато чого запозичили із скарбниці італійської культури.

Німецька культура цього періоду пов'язана в літературі з творчістю У. фон Гуттена, Е. Роттердамського, С. Бранта, Т. Мурнера, а у живописі - з А. Дюрером, Г. Гольбейном молодшим, Лукасом Кранахом старшим.

У Франції королівський двір став головним центром нової культури Ренесансу (тобто він мав характер придворної культури). Перебудова старого палацу Лувру (архітектор П'єр Леско і скульптор Жан Гужон), коли вперше була використана антична ордерна система – свідчення розриву з готикою і використання ренесансних форм в архітектурі. У стилі італійської архітектури збудовано низку замських замків (Блуа, Шамбор, Шеноксо). При королівському дворі розквітає мистецтво портрету, виконуваного як аквареллю, так і олівцем (художник Жан Клуе). Раціональна філософія була представлена Мішелем де Монтенем. Найбільш поважним представником французької літератури став Ф. Рабле.

У Нідерландах гуманістична освіченість поширювалась завдяки університетам і науковим товариствам. Центром гуманізму став Лейденський університет. Найбільш авторитетною фігурою гуманістичного руху був Е. Роттердамський. Найвидатніші досягнення нідерландського Відродження пов'язані з живописом і творчістю братів Яна і Губерта Ейків, Рогіра Ван Дер Вейдена, Ієроніма Босха, Пітера Брейгеля Старшого.

Вік Відродження в Англії ознаменувався розквітом літератури і мистецтва. Мистецтвом, яке найбільше втілив у собі культурне піднесення епохи Відродження, став англійський театр, якому протегувала королева. Та найголовніше, що театр на той час став улюбленою розвагою широких мас, особливо у Лондоні. Саме це спонукало драматургів і акторів до створення

художніх образів у демократичному стилі. Такими видатними драматургами стали К. Марло, В. Шекспір. В англійській філософії отримав визнання Ф. Бекон.

4. *Культура Нового часу*

Новий час – епоха, що охоплює період XVII – XIX ст. Це історична доба, протягом якої культура західноєвропейських країн набула тієї розвинутої форми, яка виділила Європу із всього останнього світу. Духовна атмосфера в суспільстві змінилася під впливом англійської революції XVII ст., а потім французької XVIII ст., які ознаменували настання нової ери і становлення нової європейської культури. За соціальним змістом це був період формування і утвердження в Європі буржуазних відносин. Центр життя – виробничої, культурної, соціально-політичної діяльності змістився до міст, де бурхливо почали розвиватися різноманітні форми промислової діяльності, появилось машинне виробництво, яке революціонізувало всю людську діяльність взагалі.

Паралельно зі змінами в діяльності, відбулись зміни в суспільних стосунках: розриваються колишні зв'язки особистої залежності людини від людини, зникає «велика сім'я». З'являється вільний, автономний індивід, що є засадою явища під назвою «буржуазний індивідуалізм». Все це спричиняє прискорення темпів життя, зростання масштабів соціальної динаміки.

Відбуваються значні зміни у розвитку наукового природознавства і філософії. Галілей вперше звернув увагу на розробку методології науки. Йому належить думка, що наука має спиратися на спостереження і експерименти і користування математичною мовою. Саме на цій основі Ньютон створив класичну механіку. Видатні філософи XVII ст. – Т. Гоббс, Р. Декарт, Б. Спіноза, Г. Лейбніц – звільнили філософію від схоластики і повернули її обличчям до науки. Основою філософського пізнання для них стала не сліпа віра, а розум, що спирається на логіку і факти.

Відбулися суттєві зрушення і в інших сферах духовного життя:

- з'являється мистецтво світське, автономне у своєму розвитку;

- народжується роман як літературний жанр, опера, сучасний театр, архітектура масових забудов, промислова архітектура;

- виникають національні Академії наук; з'являються перші газети та часописи, у тому числі – наукові; починає працювати міський транспорт.

Нарешті все це знайшло своє виявлення у новому світогляді:

- світ відтепер розглядають як об'єкт, на який спрямовують людську активність;

- світ постає в якості нескладного механізму, типовим взірцем якого був механічний годинник;

- людина повинна пізнати цей механізм та опанувати його (гасло «Знання є сила» стає показовим у цьому плані);

- природу тепер поділяють на живу та неживу, обидві є основою для росту людської могутності;

- вважається, що людина, спираючись на свій розум, має перетворити середовище своєї життєдіяльності, зробивши його оптимальним.

З XVII ст. бере початок і інша особливість культури Нового часу - її багатонаціональність, багатомовність. Середньовічна латинь уступила місце національним мовам. Це, з одного боку, збагатило європейську культуру традиціями і досвідом народної творчості, а з іншого – зробило досягнення культури більш доступним для народів Європи. Розпочався підйом національних культур. Відомими стали живописці Рубенс, Рембрандт, Веласкес, Гойя, Пуссен, драматурги Лопе де Вега, Мольєр, композитор Глюк, «батько нової педагогіки» Ян Амос Коменський. Творчість кожного з цих геніїв XVII ст. національна і, разом з цим, складає досягнення всієї європейської культури в цілому. В країнах Європи виникають оригінальні художні школи і літературні напрямки, в яких по-різному знаходять відбиття два великих художніх стилі у європейському мистецтві того часу – бароко і класицизм. Розквіт європейської культури став результатом взаємообміну між культурними досягненнями європейських держав.

Контакт і взаємодія культур – це одна із рішучих умов культурного прогресу, що вивела Європу в Новий час на передові позиції у світі.

XVIII ст. увійшло в історію як століття Просвітництва. Істотне місце в культурі цього періоду мають проблеми, що пов'язані з обґрунтуванням економічних, політичних, правових, моральних принципів суспільного життя з пошуком більш сучасних форм організації (ідеї англійської політичної економії, утопічний соціалізм). У мистецтві виникає сентименталізм і романтизм – стилі, які відображували різні реакції людей на нові умови суспільного буття.

Європейська культура проймається духом діловитості, практицизму, породжених буржуазним підприємництвом. Протестантські ідеали особистої відповідальності людини перед Богом і людьми за виконання своїх обов'язків стають тепер доцільними. Вони сприяють формуванню добросовісного відношення до праці, сім'ї, особистості, без чого був би неможливий розвиток капіталізму. Динамічність, активність, націленість на отримання вигоди – стають відтепер виправданими культурними нормами людської поведінки.

Розвиток знань, зростання освіти розглядають як рушійну силу суспільного прогресу. Особливо зростає у цей час престиж філософії, високо піднесеної такими геніями як Берклі та Юм в Англії, Вольтер, Руссо, Дідро у Франції, Кант, Фіхте, Гегель, Фейєрбах у Німеччині. Їм належать ідеї, що стали фундаментом класичної європейської філософії. Вчені і філософи стають протягом усього Нового часу «володарями думок» в суспільстві. Європейська культура в цілому набуває переважно раціонального характеру.

У художній літературі одним із головних напрямків стає реалізм. Успіхом у публіки користується жанр роману, який надав широкого багатопланового зображення дійсності (Бальзак, Золя, Діккенс та інші). В образотворчому мистецтві релігійна тематика відходить на другий план. Набувають поширення романтико-героїчні полотна (Жеріко, Делякруа), реалістичний портрет і пейзажний живопис, сцени із народного життя, побутовий жанр, сатирична

графіка, історичні сюжети (Гойя, Енгр, Констебль, Коро, Мілле, Курбе, Дом'є, Менхель).

Проте вже в середині ХІХ ст. на фоні, здавалось позитивних перспектив соціально-економічного, технічного і наукового прогресу, виникають ознаки наступаючої кризи європейської культури. Виходять у світ філософські роботи, насичені духом ірраціоналізму і песимістичними настроями (Шопенгауер, К'єркегор). Розгортається критика буржуазного суспільства. Про наближення кінця того типу культури, яке це суспільство створило, говорять мислителі. З абсолютно протилежних позицій розкривають його недоліки Маркс і Ніцше. Маркс відмічає, що капіталістичне виробництво вороже духовній сфері, мистецтву, поезії. Буржуа бачить в мистецтві сферу вигідного вкладення капіталу і цінує художні твори лише як предмети розкоші. Занепад європейської буржуазної культури неминучий. На зміну їй, згідно з марксизмом, має прийти нова культура – культура майбутнього комуністичного суспільства, що створить умови для всебічного розвитку кожної людини. Ніцше з гнівом осуджує вульгарність і лицемірство буржуазної культури. Він стверджує, що історично закріплена християнська мораль є «мораллю слабких», які, завдяки їй, отримують можливість вижити. А це призводить до виродження людства. Ідея Ніцше – вольова, сильна особистість, яка має стати «по той бік добра і зла», розчищаючи таким чином шлях майбутній «надлюдині».

Розчарування в ідеалах, втрата віри у вічні життєві цінності, втрата загальнозначимих соціальних, моральних, естетичних орієнтирів неприховано відображують у європейському мистецтві останньої третини ХІХ ст. Виникає салонний живопис, який ублажає глядача красою і вишуканістю декоративних пейзажів і оголених «венер». Виникає примітивізм як результат наслідування первісному мистецтву і дитячій творчості, намагаючись найпростішими засобами передати свіжість і гостроту художнього сприймання світу. Намагання відобразити миттєвість, швидкоплинні візуальні враження, породжені нестійкими станами і явищами навколишнього середовища,

втілюються у живописі імпресіонізму. Негативне відношення до світу буржуазних цінностей заставляє багатьох письменників віднаходити неоромантичне зображення екзотики далеких країн чи далекого минулого, мандрівок і пригод, героями яких є яскраві, сильні особистості (Дюма, Стівенсон, Конрад). У всіх формах художньої творчості набуває популярності символізм, наповнюючи зображення явища таємним, містичним змістом (наприклад, картина Бьокліна «Острів мертвих»). З 1880-х рр. в моду входить термін «декаданс» (так називався тодішній французький журнал). Декаденти говорили про сутінки культури, деградацію мистецтва, неспроможність людини перед лицем долі. Декаданс стали розуміти як настрій втоми, песимізму, відчаю, відчуття наближення руйнації і занепаду культури.

Запитання для самоконтролю:

1. Охарактеризуйте візантійську культуру.
2. Розкрийте специфічні риси мусульманської (арабської) середньовічної культури.
3. Яким був вплив християнства на середньовічну культуру? Чому?
4. Розкрийте питання: архітектура і мистецтво середньовічної католицької Європи.
5. Поясніть поняття «Відродження».
6. Охарактеризуйте італійське Відродження.
7. Що ви знаєте про титанів італійського Відродження?
8. Розкрийте термін «Північне» Відродження.
9. Дайте загальну характеристику культурі Нового часу.
10. Назвіть головні риси європейської культури XVII ст.
11. Чому XVIII ст. називають Просвітництвом? Поясніть.
12. Що притаманне європейській культурі XIX ст.?

Теми рефератів:

Візантійське мистецтво.
Архітектура і скульптура Візантії.
Вплив православ'я на візантійську культуру.
Загальна характеристика візантійської культури.
Мусульманська культура та іслам.
Мистецтво арабського Сходу.
Наука, освіта і література арабського Сходу.
Загальна характеристика західноєвропейської культури Середньовіччя.
Міська культура Західної Європи (середні віки).
Вплив католицизму на середньовічну європейську культуру.
Середньовічне мистецтво Західної Європи.
Італійське Відродження.
Титани італійського Відродження.
«Північне» Відродження.
Митці «Північного» Відродження.
Вплив Реформації на західноєвропейську культуру.
Загальна характеристика культури Нового часу.
Європейська культура XVII ст.
Європейська культура XVIII ст.
Європейська культура XIX ст.
Мистецтво Європи XVII ст.
Мистецтво Європи XVIII ст.
Мистецтво Європи XIX ст.

Літературні джерела:

Баткин Л.И. Итальянское Возрождение в поисках индивидуальности.- Лг.,1987.

Бахтин М.М. Творчество Ф.Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса.- М., 1989.

- Бениш Отто. Искусство Северного Возрождения. – М.,1973.
- Берковский Н.Я. Романтизм в Германии. – Лг.,1973.
- Горфункель А.Х. Гуманизм и натурфилософия итальянского Возрождения. – М.,1987.
- Грюнебаум Г. Э. Классический ислам. – М.,1988.
- Грюнебаум Г.Э. Основные черты арабо – мусульманской культуры. – М., 1981.
- Гуревич А.Я. Средневековый мир. Культура безмолвствующего меньшинства. - М., 1990.
- Затонский Д. Европейский романтизм. – К., 1984.
- Игнатенко А.А. В поисках счастья. – М., 1989.
- Ильина Т.В. Западноевропейское искусство. – М., 1983.
- Ильина Т.В. История искусства. – М., 1983.
- История искусства зарубежных стран. Средние века. Возрождение. – М., 1982.
- Історія світової культури: Навч. посібник / За ред. Л.Т. Левчука. – К., 1994.
- Каждан А.П. Византийская культура. – М., 1968.
- Культура Средневековья и Ренессанса. – М., 1989.
- Культура эпохи Возрождения. – Лг., 1986.
- Культура эпохи Возрождения и Реформации. – М., 1981.
- Ле Гофф Ж. Цивилизация средневекового Запада. – М., 1992.
- Мастера классического искусства Запада. – М., 1993.
- Мец А. Мусульманский Ренессанс. – М., 1966.
- Оссовская М. Рыцарь и буржуа. – М., 1987.
- Проблемы Просвещения в мировой литературе. – М., 1970.
- Смирин М.М. Э. Роттердамский и реформационное движение в Германии. – М., 1978.
- Й. Гейзинга. Осень Средневековья. – М., 1988.

Лекція 6: Українська культура

Основні поняття та терміни:

- літопис;
- ікона;
- книжкова мініатюра;
- козацьке бароко;
- хуторянство.

План заняття:

1. Історичні етапи розвитку і загальна характеристика української культури.
2. Культура Київської Русі та Галицько-Волинського князівства.
3. Культура України героїчного періоду.
4. Відродження української культури.
5. Сучасна українська культура.

1. *Історичні етапи розвитку і загальна характеристика української культури*

Культура відбиває світогляд народу, його національну самосвідомість, своєрідність філософського мислення, розуміння основних проблем загальнолюдського і власного буття як етнографічно конкретної частини людства. У культурі втілені етичні ідеали українського народу, його естетичні погляди і смаки, виражені притаманними лише йому художніми образами і логічними поняттями, закріпленими в національній мові, традиціях, нормах і звичаях.

Особливості культури нації, своєрідність її еволюції визначають зовнішні і внутрішні фактори. До зовнішніх належить тривалий час колонізації України, відсутність державності та географічне розташування. До внутрішніх факторів відносять національний характер і національну свідомість українців, зв'язок між фольклорно-традиційною і професійною культурою. Для української культури характерні гуманізм і фольклорне підґрунтя.

Періодизація української культури:

- Охоплює часовий відрізок від її витоків до прийняття християнства.
- Час існування княжої держави Київської Русі та Галицько-

Волинського князівства.

- Литовсько-польська доба.
- Козацько-гетьманський період.
- Національно-культурне Відродження.
- Сучасна українська культура.

2. *Культура Київської Русі і Галицько-Волинського князівства*

Писемність

Вже в др. пол. IX - на поч. X ст. в наших предків існувало письмо. Із прийняттям християнства поширилася церковнослов'янська або староболгарська мова. Вона істотно відрізнялась від живої тогочасної української мови, якою користувалися в усному мовленні. До нашого часу від доби Київської Русі та Галицько-Волинського князівства збереглося мало книг. Найдавнішими з-поміж них є: Реймське Євангеліє, Остромирове Євангеліє, «Ізборник Святослава» 1073р. та «Ізборник» 1076р., Мстиславове Євангеліє.

Освіта

Численні джерела свідчать про високий рівень розвитку освіти за часів Київської Русі та Галицько-Волинської держави. Щоправда, безпосередніх відомостей про тогочасні школи або про кількість освічених русичів відомо не багато. Піклування про освіту від часів запровадження християнства перебравли держава й церква. За князювання Володимира в Києві вже існувала школа для навчання дітей з найближчого оточення князя. Існувала школа й при Софійському соборі. Року 1086 онука Ярослава Мудрого Янка Всеволодівна заснувала в Київському Андріївському монастирі школу для жінок. Монастирі були центрами освіти і в Галицько-Волинському князівстві. Знахідки берестяних грамот у Звенигороді та Бересті, а також бронзових та кістяних писал у Звенигородці.

Перемишлі, Галичі, Острозі переконують, що книжна наука розвивалася не тільки в стольних градах, а й у різних частинах галицької та волинської земель.

Література

Високий рівень освіченості руського населення, сприятливі умови для створення книжок, шанобливе ставлення до них сприяли розвиткові оригінальної літератури. Від часів Київської Русі та Галицько-Волинського князівства до нас дійшли легенди й перекази, дружинні, святкові, весільні пісні, казки, колядки, прислів'я, приповідки, магичні заклинання й замовляння. Чудовими пам'ятками були билини .

Оригінальна, тобто власна, незапозичена літературна творчість наших предків за часів Київської Русі була започаткована літописами – до такого висновку спонукають ті літературні пам'ятки, що збереглися донині.

Першим літописом, що дійшов до нас, є «Повість минулих літ». Найвидатнішою пам'яткою літописання Галицько-Волинської держави є

Галицько-Волинський літопис. У записах Лаврентіївського списку під 1096 р. вміщено пам'ятку, відому під назвою «Повчання» Володимира Мономаха.

Найвизначнішою пам'яткою руської літератури є «Слово о полку Ігоревім».

Наукові знання

Населення Київської Русі називало себе русичами. Основним джерелом наукових знань русичів було буденне життя: господарська діяльність на землі, ремесло, будівництво, торгівля тощо. Виробнича діяльність збагатила русичів знаннями про властивості різних речовин і матеріалів. Адже знання хімічних властивостей та особливостей будівельних матеріалів застосовували у виготовленні скла, мозаїк, різнокольорових емалей, черні, фрескових розписів храмів тощо. При зведенні будівель застосовувались і математичні знання. Значного розвитку на Русі досягли географічні знання. Так, у «Повісті минулих

літ» названо багато тогочасних і давніх країн, що свідчить про досить гарну обізнаність русичів у царині географії.

Писемні джерела згадують і перших лікарів-професіоналів. Чернець Києво-Печерського монастиря Агапіт лікував хворих у XII ст. У літописі описуються й випадки хірургічного лікування хворих. У 1076р., наприклад, київському князю Святославу Ярославичу було зроблено операцію з видалення пухлини на шії.

Музика

Чи не найпопулярнішим мистецтвом за часів Київської Русі та Галицько-Волинського князівства була музика. Гра на різноманітних музичних інструментах супроводжувала родинні свята, хліборобські обряди. Під звуки труб, бубнів князівські дружини вирушали в похід, вступали в бій із супротивником. Інструментальна музика звучала також під час урочистих церемоній та різноманітних бенкетів і розваг у дворах панівних верств.

Архітектура

Головними осередками розвитку архітектури за часів Київської Русі та Галицько-Волинського князівства були міста. Найбільше споруджували наші предки будівель буденних. Йдеться передусім про міські оборонні споруди. Для давньої Русі характерними були дерев'яні та земляні оборонні укріплення. Камінь у будівництві наші предки почали застосовувати в X ст. Найдавнішу кам'яну споруду – князівський палац – було відкрито археологами на Старокиївській горі. У літописі ця споруда згадується під 945р. Протягом 989-996рр. у Києві з каменю будували храм Богородиці, відомий під назвою Десятинної церкви – перший християнський кам'яний храм Київської Русі. Кам'яне будівництво особливо пошавилося за князювання Ярослава Мудрого. У Києві тоді було збудовано найбільший собор держави – Софію Київську, Золоті ворота, храми Георгіївського та Ірининського монастирів. Будівництво розгорталось не тільки в стольному місті, а й в інших містах Русі.

На землях Волині будівничі дотримувалися традицій, що склалися на придніпровських теренах, а на Галичині застосовували здобутки романської

архітектури, яка поширена була в Угорщині, Чехії, Польщі. Галицькі будівничі споруджували храми й палаци з місцевого каменю-вапняку, брил, потім їх старанно обтесували. Вапняні блоки клали на тонкі шари вапняного, без домішок цементу, розчину.

Особливостями галицької архітектури є надзвичайна різноманітність типів споруд, для оздоблення яких часто використовували білий камінь та спосіб облицювання стін керамічними рельєфними плитками із зображенням грифонів, орлів, воїнів, з рослинним і геометричним орнаментами тощо.

Розквіту архітектура Галицької землі досягла у XII ст. за князювання Ростиславичів. У стольних містах тоді з'явилися муровані князівські палаци, кам'яні храми, оборонні споруди. Найвідомішою пам'яткою галицької архітектури є грандіозний Успенський собор у Галичі, збудований у сер. XII ст.

У XIII ст. значним архітектурним центром був Холм, де продовжували розвиватися традиції галицької архітектури.

Серед збережених храмових споруд Волині найстарішим є Успенський собор у Володимирі, збудований за князя Мстислава Ізяславича в 1160р. У XIII ст. на Західній Волині з'являється новий тип оборонних споруд – великі оборонні вежі-донжони, які побудовані з каменю або цегли.

Образотворче мистецтво

З-поміж пам'яток тогочасного образотворчого мистецтва найбільше вражають монументальні зображення – мозаїка та фрески, якими оздоблювали храми. Шедеврами світового рівня є мозаїка Софійського та Михайлівського соборів у Києві. Як і мозаїка, фрески в руських храмах творилися за візантійськими традиціями. Крім мозаїки і фресок, храми оздоблювали іконами.

3. Культура України героїчного періоду

Мова

Протягом XVI – перш. пол. XVII ст. відбулися важливі зрушення в розвитку української мови. Вони, перш за все, стосувалися мови літературної. У той час використовували дві літературні мови – просту та слов'яно-руську. Проста була наближена до мови розмовної. Нею писали найрізноманітніші

судові та урядові документи, полемічні та ораторсько-просвітницькі твори, повчальну поезію, літописи. Слов'яно-руська мова – український різновид церковнослов'янської мови, якою писали церковні книжки.

Освіта

За традицією школи діяли при церквах і монастирях. Підготовлені дяки навчали дітей письму церковнослов'янською мовою, основам арифметики, молитвам, співу. Такі школи існували в найбільших містах, згодом їх кількість зростала. Розгортання реформаційного руху зумовило появу протестантських шкіл. Вони, зокрема, були засновані в Гощі, Белзі, Львові, Берестечку, Хмільнику.

Створювали свої школи та колегіуми і єзуїти, які головну мету виховної діяльності вбачали в наверненні якомога більшої кількості українців до католицької віри.

Нові риси в розвитку освіти найяскравіше втілилися в діяльності Острозького культурно-освітнього осередку. Його було створено 1576 р. з ініціативи князя В.-К. Острозького. Головну мету діяльності він убачав у відродженні української культури на засадах православ'я. З цією метою в Острозі була створена школа, пізніше перейменована в академію.

Освітнянські й виховні ідеї Острозької академії були підхоплені братствами і Києво-Могилянською академією, яка на той час була вищим навчальним закладом. Повний курс навчання тривав 12 років. Усі вищі науки в Києво-Могилянській академії викладали, як і скрізь у Західній Європі, латиною. Проте дбали в академії і про належне знання української мови. Києво-Могилянська академія впродовж тривалого часу була єдиним вищим навчальним закладом для всіх станів України, Східної Європи і православного світу.

Книговидання

Новий етап в історії книговидання в Україні пов'язують з іменем московського першодрукаря Івана Федорова. Зазнавши переслідувань у Московії, він на початку 70-х рр. XVI ст. прибув до Львова.

У 1574 р. у Львові Іван Федоров видав «Апостол» і перший український друкований підручник для навчання грамоти – «Буквар». У 1581 р. в Острозі Федоров видав справжній шедевр серед стародруків – Острозьку Біблію.

До сер. XVII ст. в Україні вже діяли 25 друкарень у різних містах та селах. Спершу було чимало приватних друкарень, але поступово видання книжок зосередилось у найбільших друкарнях – Києво-Печерської лаври, Львівського братства, Михайла Сльозки, Львівського єзуїтського колегіуму.

Найуспішніше видання того часу - «Требник» П. Могили.

Усна народна творчість

На XVI – XVII ст. випав розквіт українського епосу – дум, балад, історичних пісень, якими український народ відгукувався на нові умови свого історичного розвитку. Українці відгукувалися піснею і на буденні клопоти, родинні радощі й негаразди. Розвивалися жанри родинно-побутової, ліричної, жартівливої пісні.

З-поміж усно-поетичних творів, зокрема історичних пісень і балад, думи відрізняються значно більшим обсягом, своєрідними віршовою та музичною формами. Найдавніші думи виникли в XIV – XV ст. У них відображені тяжкі лиха і злигодні українського народу, турецько-татарська навала, страшні руйнування міст і жорстоке плундрування сіл, знищення і масове захоплення в полон українців. Розповідають думи і про гірку долю невільників. Інший цикл дум присвячений звитяжній боротьбі козацтва проти завойовників. Творцями й виконавцями дум та історичних пісень були кобзарі, бандуристи, лірники.

Література.

Під впливом ідей гуманізму і Реформації українське письменство XVI – XVII ст. дедалі ширше використовувало мистецькі засоби фольклору. Водночас книжні традиції проникали в усну народну творчість. Такий взаємовплив поживав розвиток української літератури, збагатив її новими жанрами й формами, сприяв розвитку літературних родів, зокрема драми і лірики.

Іншою важливою особливістю розвитку української літератури була поява латино- і польськомовних творів. Так, латиномовна і польськомовна

українська поезія була здебільшого світською за змістом і ґрунтувалася на мистецьких законах європейського Відродження. З-поміж латиномовних українських поетів великої слави зажив Себастьян Кленович . Вельми шанували в Європі письменника, публіциста, оратора Станіслава Оріховського.

Суспільно-політичні події тих часів зумовили появу полемічної літератури – публіцистичні твори, що стосувалися церковно-релігійного життя й зокрема проблеми унії православної і католицької церков. Полемічні трактати писали представники різних таборів, що брали участь у суспільній полеміці.

Театр

У XVI – перш. пол. XVII ст. почала формуватися українська драматургія. Значних драматичних творів ще не було, хоча згадки про перші вистави датовано кінцем XVI ст. На поч. XVII ст. набула поширення так звана шкільна драма. У братських школах, Острозькій та Києво-Могилянській академіях викладали не лише правила складання віршів, а й закони декламації. Учні писали вірші, промови, а потім виголошували їх. Шкільні вистави присвячували найбільшим християнським святам – Різдву, Великодню, впливовим особам чи важливим подіям. Драма мала великий обсяг, тому глядачам давали перепочинок і час для роздумів. Так виникли інтермедії (від латинського – проміжний, середній), що ставилися в антрактах між діями спектаклю. Інтермедії писалися українською мовою на матеріалі народного побуту, тоді як шкільна драма – книжною і на релігійні теми.

У перш. пол. XVII ст. розвинувся український мандрівний ляльковий театр – вертеп . Вертепна драма складалася з двох частин: драми про Ірода, що написана книжною українською мовою, та інтермедійної – кількох інтермедійних сцен живою (розмовною) українською мовою.

Архітектура

Найголовніше досягнення містобудування тієї епохи – втілення принципу регулярної забудови. Містобудування XVI – перш. пол. XVII ст. зазнало відчутного впливу європейського Відродження . Особливо яскраво ренесансні риси втілені в західноукраїнських містах. Провідне місце в архітектурі

Відродження належить світським будівлям – ратушам, замкам-палацам, житлам міщан. Унікальним зразком ренесансного будівництва став ансамбль львівських споруд: будівлі на площі Ринок – будинок Корнякта, Чорна кам'яниця, пам'ятки, що пов'язані зі львівським Успенським братством – Успенська церква, каплиця Трьох святих, вежа Корнякта. Авторами цих проектів були Павло Римлянин, Войтех Капінос, Амброджо Прихильний, Петро Барбон та ін. Найнаочніше засвідчують ренесансні риси в архітектурі каплиць Боїмів та Камп'янів. Ці пам'ятки оздоблені розкішним різьбленням, у якому поєднуються біблійні сюжети, реалістичні зображення-портрети, витончені орнаменти з грон винограду і квітів аканта.

Основу фортифікації становили високі й товсті мури, на яких споруджувалися вежі. Така, відпрацьована в попередню епоху баштова система укріплень, застосовувалася до кінця XVII ст. При цьому міські укріплення часто будували з дерева. Дерев'яна фортеця була неодмінною ознакою міста на землях Подніпров'я та Лівобережжя, де не існувало інших будівельних матеріалів. Дерев'яні захисні споруди мав тогочасний Київ. В оборонній архітектурі застосовувалися й нові способи будівництва. По-іншому зводили захисні мури: вони стали нижчими, проте значно ширшими. Винаходом тих часів були бастіонні укріплення. У XVI ст. унаслідок будівельних робіт нових обрисів набув славнозвісний Луцький замок. Було перебудовано й замок в Острозі. Протягом XVI – поч. XVII ст. перебудовувалась і Кам'янець-Подільська фортеця. Її обклали каменем, звели нові вежі. Слави нездоланих фортець у XVII ст. зажили замки-бастіони у Бродах та Бережанах. Замки у Збаражі, Золочеві й Підгірцях поєднують риси оборонної архітектури з палацовою. Оборонні палаци – так називають подібні споруди – здебільшого будувалися для відпочинку магнатів-воєначальників. Потреби оборони враховувалися також під час будівництва культових споруд. Великі монастирі подекуди набували вигляду справжніх фортець, захищених міцними мурами з вежами-бастіонами. Такими, зокрема, є Троїцький монастир у Межиріччі, Успенський Почаївський монастир. До оборони пристосовувалися й окремі

храми, як, наприклад, П'ятницька церква у Львові, Успенська церква А.Киселя в селі Низкиничі на Волині.

Образотворче мистецтво

Розвиток скульптури безпосередньо пов'язаний з поступом архітектури, позаяк скульптурні зображення застосовували для оздоблення архітектурних споруд.

Так, львівські споруди прикрашали скульптурними рельєфами та пишними різьбленнями, в орнаментах якого примхливо переплітаються листя аканта, квіти граната, виноградні грона. Неоціненні шедеври українського мистецтва – скульптурні різьблення львівських каплиць Камп'янів та Боїмів. У ті часи набув поширення і скульптурний портрет. Він виконував функцію надгробного пам'ятника. Так, 1579 р. в Успенському соборі Києво-Печерської лаври був установлений надгробок князя К.В. Острозького: одягнений у рицарський обладунок князь ніби відпочивав на ложі.

Протягом XVI – перш. пол. XVII ст. розвивався іконопис – найпопулярніший і найпоширеніший вид живопису. Українським іконам того часу властиве тяжіння до відображення реального світу. Дедалі частіше зображення на образах набували портретних рис конкретних людей. Виняткової майстерності досягли українські митці у створенні іконостасів. Справжньою перлиною українського мистецтва є іконостас П'ятницької церкви, який створений львівськими митцями в перш. пол. XVII ст. До шедеврів українського мистецтва належать також іконостас львівської Успенської церкви. Ікони для нього малювали видатні Львівські художники Ф. Сенькович та М. Петрахович. Поряд з церковним розвивалися і світські жанри. За тієї доби, зокрема, з'явився портрет, історична та батальна картина, краєвид.

Особливо популярним був портретний живопис. У портретах українських художників др. пол. XVI – перш. пол. XVII ст. відчутні впливи європейського мистецтва. Показовими щодо цього є портрети князя К. Острозького, руського воєводи Я. Даниловича.

В оздобленні книжок також з'явилися ренесансні риси й деталі, вихоплені з реального життя. Яскравим взірцем використання українськими майстрами мотивів європейського Відродження можуть слугувати мініатюри Пересопницького Євангелія. На поч. XVII ст. книжкова мініатюра сходить з історичної арени. З появою друкарства особливої популярності набула гравюра.

Високою майстерністю відрізнялися графічні зображення «Апостола» (1574 р.) та Острозької Біблії (1581 р.). Чимало тогочасних українських гравюр присвячені світським сюжетам. Перші гравюри були вміщені як ілюстрації до «Віршів на жалостний погреб рицаря Петра Конашевича-Сагайдачного» (1622р.) К. Саковича. Вони мають особливо важливе значення як історичні джерела, бо присвячені подіям з історії українського козацтва.

4. *Відродження української культури*

Освіта

На поч. XIX ст. в Російській імперії, до складу якої входила переважна частина українських земель, з'явилося міністерство народної освіти, у кожному губернському місті відкривалася гімназія, а в кожному повіті – повітове училище.

Набули значного поширення ліцеї, ремісничі училища, фельдшерські школи, приватні пансіонати, пізніше (у 1850 р.) з'явилася перша жіноча гімназія/ Але освіта залишалася становою і вже внаслідок цього не могла охопити значного прошарку населення України, переважно кріпаків. Особливо тяжке становище склалося з жіночою освітою, більшість жінок була неписьменною.

Головним освітнім закладом для більшості українських дітей залишалися церковно-парафіяльні школи. Мовою освіти в Україні була виключно російська, що гальмувало процес засвоєння знань дітьми, деформувало їхню національну свідомість, сприяло русифікації. Таким чином, у XIX – на початку XX ст. освіченість українського народу занепала.

На пiдавстрiйських українських землях з часiв революцiї 1848 – 1849 рр. вiдбулися принциповi позитивнi зрушення. У 1869 р. тут було прийнято закон про обов'язкову початкову освiту, була possibilit' навчатися українською мовою, але низький рiвень життя селян робив для бiльшостi їхнiх дiтей нездiйсненою мрiю про школу.

Такий стан багато в чому спричинив до вимушеного виїзду значної частини української iнтелiгенцiї за межi України, через що вони працювали, насамперед, на розвиток чужої культури.

Негативне значення мало закриття російським урядом у 1817 р. Києво-Могилянської академiї i вiдкриття її невдовзi, але вже як Київської духовної академiї. У навчальному закладi стали навчатися лише дiти священникiв, викладання почали вести виключно російською мовою, а викладачi були надiсланi з Росiї.

У Львовi дiяв заснований ще в 1661р. унiверситет, але вiн мав нiмецько-польський характер. У пiдросiйській Україні виникають унiверситети в Харковi (1804 р.) та Києвi (1834 р.), науковi установи й центри: Нiкiтський ботанiчний сад (1812 р.), Тимчасовий комiтет з розшуку старожитностей (1835-1845 рр.), Київська тимчасова комiсiя для розгляду давнiх актiв, Одеське товариство iсторiї та старожитностей (1839 р.), музеї, бiблiотеки (особливо з 1830 р.) та iн.

Таким чином, реформи освiти в Росiйській та Австрiйській iмперiях мали суперечливе значення для українського народу.

Наука

У ХІХ – на поч. ХХ ст. з'явилася професiйна українська наука. Працi українських учених отримали визнання у свiтi. До визначних українських iсторикiв того часу належать М. Маркевич, М. Максимович, П. Кулiш, Д. Багалiй, Д. Яворницький, М. Грушевський, А. Скальковський та iн. Зростала й нова генерацiя українських iсторикiв, представлена iменами І. Джиджори, І. Крип'якевича, В. Липинського та iн.

Внесли значний вклад у розвиток свiтової науки працi антрополога та археолога Ф. Вовка, фiлолога-сходознавця А. Кримського, економiста

М. Туган-Барановського, математика М. Остроградського, етнографа та мандрівника М. Миклухи-Маклая, географа та мореплавця Ю. Лисянського, військового інженера-ракетника О. Засядька, лікаря-акушера Н. Амбродик-Максимовича, лікаря-хірурга Д. Велланського, авіаконструктора І. Сікорського, фізика І. Пулюя, вченого-мислителя В. Вернадського та багатьох інших.

Література

У XIX – на поч. XX ст. з'явилася класична, європейського та світового рівня українська література. До видатних українських літераторів того часу належали: Т. Шевченко, Є. Гребінка, І. Нечуй-Левицький, П. Мирний, М. Коцюбинський, Леся Українка, І. Франко, Б.Грінченко, О. Олесь, В. Винниченко, Ю. Федькович, В. Стефаник та ін.

Театр

На межі XVIII – XIX ст. з'явився професійний український театр. Біля його витоків стояли М. Гоголь, М. Щепкін, К. Соленик. Перший постійний театр на підросійській Україні почав діяти у 1789 р. у місті Харкові. Продовжив розвиватися і аматорський театр.

На Західній Україні перший український аматорський театр почав діяти в 1794 р., але українською мовою спектаклі почали грати тільки у 1834 р. Цей театр був створений студентами Львівської духовної семінарії. Визначну роль у становленні українського театру в Галичині відіграв священник І. Озаркевич. У 1864 р. у Львові було відкрито перший український професійний театр О. Бачинського.

Корифеями українського театру стали драматурги та актори М. Кропивницький, брати та сестри Тобілевичі, які діяли під псевдонімами (І. Карпенко-Карий, П. Саксаганський, М. Садовський, С. Садовська-Барілотті), М. Старицький, Л. Старицька-Черняхівська, Л. Яновська, М. Заньковецька, Г. Затиркевич.

На родючому українському театральному ґрунті виросло українське кіно.

У передреволюційні роки у Лоцманській Кам'янці було знято перший український кінофільм «Напад орди на Січ». Широковідомими в Російській імперії стають кіноактори-українці, серед них зірка німого кіно В. Холодна.

Музика

XIX ст. стає часом появи класичної української музики та опери. Видатні українські композитори та співаки активно пропагували українську народну пісню. Найвідомішими українськими композиторами того часу були: С. Гулак-Артемівський, М. Вербицький, М. Лисенко, М. Леонтових, К. Стеценко, О. Кошиць та ін. Розквітнув талант всесвітньовідомих українських співаків О. Мишуги та С. Крушельницької.

Живопис

В Україні тривав розвиток іконописних традицій, бурхливо набирало сили світське образотворче мистецтво. Видатними українськими художниками того часу були: В. Боровиковський, Т. Шевченко, М. Ярошенко, С. Васильківський, Г. Нарбут, М. Пимоненко, М. Бойчук, Д. Бурлюк, Л. Долинський, І. Труш, О. Кульчицька, О. Новаківський та багато інших. З тогочасною Україною пов'язана творчість відомих художників І. Рєпіна, М. Врубеля, К. Малевича.

Були значні досягнення і в монументальній скульптурі. Відомими українськими скульпторами того часу стали І. Мартос та М. Парашук.

Архітектура

Прискорення урбанізації змусило владу провести значні зміни в забудові населених пунктів. Спершу в моді був класичний стиль, за яким було забудовано Одесу, Миколаїв, Херсон, Катеринослав та інші міста. На Західній Україні з традиційною міською забудовою не було потреби в рішучих змінах, тому всі новації в архітектурі виносили за межі історичного ядра міст. У цей час особливий внесок у розвиток містобудування в Україні зробили архітектори Т. де Томон, В. Беретті, А. Меленський та скульптори В. Демут-Малиновський, П. Клодт, О. Тон. З кін. XVIII ст. настає період особливого захоплення парками

та декоративними садами, які виникають практично при кожній садибі більш-менш багатого поміщика. Їх створюють під впливом ідей романтизму.

У першій половині XIX ст. на зміну класицизму приходить московський («руський») стиль. В Австрійській імперії стали популярними романський та готичний стилі (зазвичай у модернізованому вигляді), а в українських землях Габсбургів до них примішувався візантійський стиль. Пізніше в обох імперіях запанував еkleктичний стиль, і в цьому потоці важко було знайти своє обличчя українським національним традиціям. Проте вони все ж знайшли яскравий вияв у творчості архітектора В. Кричевського.

Україна того часу стала джерелом натхнення для багатьох митців - росіян, євреїв, поляків за походженням.

5. Сучасна українська культура

Входження в ринок виявилось для установ і закладів культури складною справою. Водночас виникло багато фондів, асоціацій, товариств, які прагнули відродити національні культурні традиції. Зокрема, велику роботу проводив очолюваний упродовж багатьох років Б.Олійником Фонд культури. Масштабну діяльність розгорнув українсько-американський фонд «Відродження», головним співзасновником якого є відомий бізнесмен Дж. Сорос.

Відкрився доступ до цінностей світової культури, раніше неможливий через ідеологічні заборони. Однак в Україну передусім ринула низькопробна масова культура, що пропагує насилля, секс, розбещеність, уседозволеність, бездуховність. Відсутність імунітету до антикультури створило серйозну загрозу для морального здоров'я нації.

Освіта

Успадкований від радянської доби освітній потенціал залишається високим.

Навчання і виховання учнів у загальноосвітніх школах здійснює близько 500 тис. учителів і вихователів, з яких близько 90 відсотків – з вищою освітою. Однак загальноосвітня школа має важкорозв'язувані проблеми, особливо у сільській місцевості.

Мережа вищих навчальних закладів швидко розширювалася, хоча далеко не завжди розширення є обґрунтованим під кутом зору якісних показників. Великою подією культурного життя стало відкриття в 1992 р. Києво-Могилянської академії. У сучасних умовах раніше отримана освіта швидко старіє. Через це в багатьох сферах діяльності загострюються проблеми професійної придатності фахівців. Тому актуальними завданнями є створення ефективної системи безперервної освіти, підвищення ефективності існуючої системи післядипломної освіти, створення національної інформаційної освітньої мережі.

Наукові дослідження

Досягнення української науки пов'язані, передусім, із результатами діяльності Академії наук, яка в 1994 р. одержала статус Національної. Незважаючи на істотні втрати, фундаментальна наука ще забезпечує високий рівень досліджень. Розгорнуто цікаві й перспективні роботи в галузі енергетики, екології, геології, клітинної біології, генної інженерії, в широкому спектрі фізико-хімічних проблем, дослідження, пов'язані з освоєнням космічного простору.

Відбулися великі зрушення в гуманітарних науках. Вчені-гуманітарії зробили вагомий внесок у державотворчий процес. Створено понад чотири десятки нових напрямів гуманітарних досліджень.

Література і мистецтво

Найбільш популярним жанром письменництва стала художня публіцистика. Багато письменників взагалі перетворилося на політиків і майже відійшло від творчої роботи. Деякі з них успішно поєднували творчість із громадською й державною діяльністю: І. Дзюба, І. Драч, Р. Іваничук, Д. Павличко, Ю. Щербак та ін.

До нас повернулися твори В. Винниченка, М. Зерова, М. Куліша, Є. Маланюка. Українські читачі вперше дістали можливість ознайомитися з творчістю літераторів української діаспори – І. Багряного, В. Барки, О. Ольжича, У. Самчука.

Збільшується кількість театрів, переважно за рахунок появи нових театрів-студій. Творча самостійність художніх колективів сприяє збагаченню тематики театрального мистецтва. Розвиток сучасного театру пов'язаний з новаторською діяльністю таких режисерів, як Р. Віктюк, А. Жолдак, М. Резнікович.

Розвивається українське образотворче мистецтво. Твори художників популяризують на виставках, кількість яких неухильно зростає. Музичне мистецтво істотно підупало. Криза особливо позначається на колективах, у яких через специфіку жанру налічуються десятки митців – оперних трупачів, оркестрах, хорових капелах. На Заході такі колективи теж не можуть вижити без постійної й значної фінансової підтримки з боку держави.

Запитання для самоконтролю:

1. Які народи проживали на території найдавнішої України?
2. Якими джерелами користуються вчені для реконструкції картини культурного життя найдавнішого слов'янства?
3. Охарактеризуйте культуру періоду Київської Русі та Галицько-Волинського князівства.
4. Які здобутки найдавнішої української книжності та освіти вам відомі?
5. Опишіть досягнення архітектури київського та галицько-волинського періоду.
6. Який історико-політичний зміст вкладають у поняття «козацько-гетьманська доба»? Які політико-правові засади становили ідеал українства у цей період?
7. Опишіть роль братств у збереженні та розвитку національної культури.
8. Охарактеризуйте Відродження в Україні.
9. Які твори української архітектури, скульптури та малярства свідчать про розвиток українського мистецтва у період перебування України у складі Російської та Австро-Угорської імперій?
10. Яких висот досягли українська наука і освіта у ХХ ст.?

11. Висловіть ваше розуміння перспективи розвитку сучасної української культури.

12. Охарактеризуйте українське мистецтво ХХ ст.

Теми рефератів:

Стародавня культура східних слов'ян.

Релігійні вірування та міфологія східнослов'янських племен.

Особливості світорозуміння людини часів Київської Русі.

Мислителі Київської Русі. Книжкова справа.

Образотворче мистецтво Київської Русі.

Архітектура Київської Русі і Галицько-Волинського князівства.

Соціально-політична і культурна ситуація в польсько-литовську добу.

Освіта і книгодрукування в ХІV – ХVІІ ст.

Козацтво як явище історії та культури.

Українське бароко.

Українське мистецтво ХІХ ст.

Відродження української культури.

Український театр.

Українська музика.

Гуманізм українського неоромантизму.

Національно-культурне піднесення 20-х рр. ХХ ст. в Україні.

Література й театр на тлі нових національних реалій.

Сучасна українська культура.

Культура української діаспори.

Літературні джерела:

Білецький П.О. Нариси з історії українського мистецтва .- К., 1981.

Греченко В., Чорний І. Історія світової та української культури. – К., 2001.

Закович М.М., Зязюн І.А. Українська та зарубіжна культура.- К., 2005.

Культурне Відродження в Україні: історія і сучасність.- Тернопіль, 1993.

Митці України: Енциклопедичний довідник. – К., 1992.

Лекція 7: Сучасна культура

Основні поняття та терміни:

- масова культура;
- елітарна культура;
- модернізм.

План заняття:

1. Загальні риси сучасної культури.
2. Матеріальна культура.
3. Духовна культура.
4. Сучасне мистецтво. Модернізм.
5. Масова та елітарна культура.

1. *Загальні риси сучасної культури*

Сучасна культура має ознаки, що сформувалися у культурі минулого XIX ст. Розвиток світової матеріальної і духовної культури здійснювався різними шляхами. Посилилася диференціація країн на багаті та бідні, а також розвинуті і слаборозвинуті. Збереглися демократичні і диктаторські типи державного управління.

Необхідно відмітити дві важливі тенденції розвитку сучасної світової культури. Перша являє собою локалізацію національних культур. Друга характеризує інтеграційні процеси різних культур в єдину планетарну культуру.

Локалізація культур простежується у виборі соціокультурного розвитку, що має за основу національно – державні інтереси, історико- культурні традиції, інші процеси, які виявляють етнічні спільноти. Інтеграція є процесом об'єднання окремих національних культур, створення спільних стандартів, зразків, загальнорозповсюджених видів мистецтва, способу життя, дозвілля.

Загальні тенденції розвитку світової культури:

- виникнення і постійне ускладнення науково-технічного прогресу;
- формування інформаційного суспільства і інформаційної культури;

- посилення гуманізації;
- виникнення глобальних проблем.

Загальні тенденції розвитку світової культури конкретизуються у матеріальній і духовній культурі.

2. Матеріальна культура

Для матеріальної культури передусім характерний розвиток науково – технічного прогресу у матеріальному виробництві.

Техніка сьогодні розуміється багатопланово. Техніка - це предмети і процеси людської діяльності (будівельна техніка, електротехніка), а також у сфері органічної природи (техніка сільського господарства, медична техніка, біотехнологія). Техніка включає і сферу людської діяльності, що спрямована на зміцнення природи у відповідності з потребами людей (екологічна техніка, техніка вивчення Землі, світового океану, біосфери).

Технічний процес сьогодні виражають у значній кількості предметів, створених людиною, які використовують у процесі трудової діяльності, у безлічі способів і форм творчості. Технічний процес розповсюджується і на сферу духовної культури, на розумовий процес. Однак досягнення науки у техніці мають бути контрольованими, щоб виключити негативні наслідки (створення роботів, штучного інтелекту, нанотехнологій).

XX ст. стало важливим етапом у розвитку матеріальної культури світового співтовариства. Створення залізниць, автомобіля, технічних засобів зв'язку, відкриття електроенергії - були пов'язані з кінцем XIX – початком XX ст. У XX ст. були створені більш складні технічні транспортні засоби, автоматизовані виробництва, були досягнуті успіхи у біотехнології та генній інженерії. Був відкритий і отримав широкого розповсюдження новий вид енергії – атомний. Був винайдений комп'ютер; електронна техніка пройшла у своєму розвитку декілька поколінь. Людина освоїла космос, створила космічні засоби зв'язку, космічні технології. Матеріальна культура світового співтовариства значно ускладнилася, стала більш наукомісткою, потребує

нових матеріалів, фінансових вкладень, кваліфікованих працівників і керівників.

Розвиток світової культури характеризується нерівномірністю. Традиційним став розподіл на розвинені країни, та ті, що розвиваються. За оцінками ООН сьогодні з 174 країн за індексом людського розвитку 45 - віднесені до розвинутих, 94 - до країн, що розвиваються і 35 держав є відсталими. Одним із головних показників ступеню розвитку матеріальної культури є прибуток на одну людину. Таким чином, матеріально – виробнича сфера виступає основною.

Матеріальна культура все більше залежить від характеру природокористування. ХХ ст. демонструвало переважно «хижацьке» освоєння і використання природи. Насправді відношення до природи має бути обережним і уважним.

У зв'язку з нераціональним використанням природи виникли глобальні проблеми. Їх можна вирішити тільки спільними зусиллями усіх країн. До глобальних проблем відносять: забруднення повітря, води; потепління клімату; ерозію ґрунту; зменшення різноманітності флори і фауни тощо. Удосконалення матеріальної культури має бути зорієнтовано на людину, на рівень та якість її життя. Головною цінністю і метою має стати людина.

3. *Духовна культура*

Сучасна духовна культура розвивається багатопланово.

До неї відносяться:

- наукова система знань.

Досягла високого рівня досконалості. Виникли нові напрями дослідження буття, історії суспільства, культури, розповсюдження освіченості.

- свобода вибору світоглядних позицій.

Розвинуті суспільства дійшли висновку, що свобода совісті та її реалізація на практиці є важливою умовою гуманістичної культури.

- освіта.

Сьогодні по-різному представлена у країнах. Близько 1 млрд. чоловік дорослих не вміють читати і писати. У бідних країнах 250 млн. дітей у віці від 5 до 14 років не можуть вчитися, а працюють. У деяких школах зберігається фізичне покарання для учнів. У світі існує декілька високоякісних систем освіти (європейська, японська, пострадянська). Традиційно «освітніми» країнами вважають США, Велику Британію, Францію, Німеччину, Росію, Україну. Освіченість і вихованість складають сутність духовної культури особистості.

- правова регуляція.

У ній реалізується відношення громадян до права, їх світоглядна позиція.

- інформаційна культура.

Інформаційна сфера існувала завжди. Але самостійний статус вона набула зі створенням технічних систем отримання, обробки, зберігання і використання інформації. Перший комп'ютер був створений у 1947р., транзистор – у 1948р. Автоматизація в комп'ютерних системах затвердилася наприкінці 50-х рр. Експертно-контрольні системи створені в 1976р. Комп'ютерна техніка розвивається надзвичайно швидкими темпами. Тому ХХ ст. часто називають інформаційним.

4. Сучасне мистецтво. Модернізм

Якісні зміни пройшли у мистецтві – поезії, живописі, інших видах образотворчого мистецтва, цирку та естраді. Виникли нові види мистецтва – кіно, телевізійне, комп'ютерне (віртуальне). Швидкими темпами розвиваються архітектура, дизайн, художня фотографія, хореографія, театр. Зберегло свої позиції класичне мистецтво.

Характерною ознакою європейського мистецтва став модернізм. Поява модернізму обумовлена соціокультурною ситуацією того часу (криза культури, в основі якої соціально-економічні причини). Протиріччя кін. ХІХ- поч. ХХ ст. підштовхнули художників відмовитися від реалістичного зображення дійсності. До того ж винайдені фотографія і кіно краще впоралися з цією задачею. Отже,

модернізм (англ. – «сучасний») – сукупність напрямків, що склалися у мистецтві ХХ ст. Модернізм як явище культури має свої особливості:

-кризовий характер.

-теоретичність.

Звернення до філософських основ. Теоретичною базою стали такі філософські течії, як філософія життя, інтуїтивізм, фрейдизм, феноменологія.

-пошук нових образотворчих форм.

Мистецтво відмовляється наслідувати природі, намагається подібно науці проникнути у приховане, незриме.

-елітарний характер.

Намагання переробити суспільство, звернення до мас.

Центрами модернізму дослідники вважають Францію, Німеччину, Італію і Росію. Першою течією у модернізмі став кубізм (картина П. Пікассо «Авіньйонські дівчата»). Пізніше модернізм розповсюджувався на інші сфери культури: театр, скульптуру, літературу, музику. Кожен напрямок модернізму мав свої особливості і представників:

Кубізм - П. Пікассо, Р. Делоне, Ж. Брак (живопис);

Футуризм - Дж. Северіні (живопис), В. Маяковський, В. Хлебніков (література);

Експресіонізм - Е. Мунк, О. Дікс, Г. Гросс, Е. Кірхнер (живопис);

Абстракціонізм - В. Кандинський, П. Мондріан (живопис);

Супрематизм – К. Малевич (живопис);

Сюрреалізм - С. Далі (живопис);

Фовізм - А. Матисс, А. Дерен, М. Вламінк (живопис).

5. *Масова та елітарна культура*

Відносне розшарування культури на «культуру усіх» і «культуру обраних» існувало завжди. Навіть в первісні часи шамани й жерці складали культурну еліту, володіючи особливими пізнаннями, які виходили за межі загальноплемінної культури. З появою писемності виникло розрізнення між

елітарною культурою освічених людей і фольклорною народною. У ХХ ст. це розрізнення отримало форму елітарної й масової культури.

Елітарна (франц. - відбірний, найкращий) культура зорієнтована на сприйняття елітою як кращої частини суспільства. Вона включає образотворчі види мистецтва, літературу, музику і призначена для вищих прошарків суспільства.

Об'єм інформації, що міститься в сучасних наукових виданнях, надзвичайно важкий зміст сучасного мистецтва, складність сприймання, вимагають певних розумових зусиль і відповідного рівня знань. Не маючи ніяких знань у галузі історії, мистецтва, естетики, літературознавства, культурології, важко у повній мірі оцінити багато видатних шедеврів літератури. Наприклад, Джойса, Гессена, Боргеса, Хаколі – поетів-символістів; музики – Стравінського, Малера, Шнітке, Дебюсі; живопису класичного і модерного, кіно – Тарковського чи Сакурова. Висока культура стала спеціалізованою. Час енциклопедично освічених універсалів, відчуваючих себе як вдома в усіх сферах культури, пройшов. У кожній галузі культури тепер є своя, порівняно нечисельна еліта.

Для масової культури характерним є загальнодоступність, легкість сприймання, спрощеність, розважальність. Її світ багатоликий: пригодницька і детективна література, любовна лірика, кінематографія з бійками, вампірами, вбивцями, еротикою, поп-музика, рок, реп, популярні нариси про наукові, навколонукові і псевдонаукові справи, зразки техніки, сенсаційні новини, реклама, спорт, містика... Масова культура не вимагає від людини ні знань, ні роздумів. Навпаки, під її впливом вона деградує. Бо її знання спираються на безпосередні емоційні реакції. Тому не дивно, що вона звертається до древніх міфів з їх ірраціонально-емоційним настроєм і створенням нових міфів, що сприймаються також безпосередньо – не розумом, а серцем (чаклунство, астрологія, гадання, віра в чудеса, расистські, націонал-соціалістичні, більшовицькі утопії).

У масовій культурі протистоять дві тенденції. Одна спирається на примітивні відчуття й бажання майже до біологічних інстинктів (секс, агресія), і у своєму крайньому відображенні породжує контркультуру і антикультуру войовничо-вульгарну та ворожу до існуючих у світі порядків загалом. Інша з

урахуванням властивого простим людям бажання підвищити свій соціальний статус і освітній рівень (популяризація науки, комікси із стислим викладенням сюжетів творів класичної літератури тощо). До кінця ХХ ст. друга тенденція помітно посилилася і культурологи стали казати про зростання міжкультури – культури середнього рівня. Проте розрізнення між масовою та елітарною культурою так само залишається гострою проблемою.

Запитання для самоконтролю:

1. Назвіть загальні риси сучасної культури.
2. Охарактеризуйте сучасну матеріальну культуру.
3. Розкрийте основні складові сучасної духовної культури.
4. Проаналізуйте стан мистецтва ХХ ст.
5. Поясніть причини виникнення і сутність модернізму.

Що таке масова і елітарна культура?

Теми рефератів:

Сучасна матеріальна культура.

Духовна культура ХХ ст.

Інформаційна культура.

Сучасне класичне мистецтво.

Глобальні проблеми людства.

Історія виникнення модернізму.

Еволюція модернізму.

Масова та елітарна культура.

Літературні джерела:

Ивбулис В.Я. Модернизм и постмодернизм.- М.,1988.

Куликов И. Философия и искусство модернизма.- М.,1989.

Полевой В. ХХ век: изобразительное искусство и архитектура стран и народов мира.- М.,1998.

Самосознание европейской культуры ХХ века.- М.,1991.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Автохтони – перші мешканці країни чи їх нащадки (у протилежність народам, що прибули на дану територію). Грецька назва «автохтони» відповідає римській «аборигени».

Академізм – художня школа в мистецтві XIX – XX ст., спрямована на збереження і відтворення творчих здобутків своїх попередників. Іноді це призводило до догматичного наслідування форм, стильових прийомів, канонів минулого мистецтва, до еkleктизму.

Анімізм – одна з форм релігії, пов'язана з вірою в одушевленість усіх предметів і явищ.

Античність – культура періоду Давньої Греції та Давнього Риму.

Антропологія – наука про походження, поведінку, фізичний, соціальний і культурний розвиток людини.

Антропоцентризм – уявлення про світобудову, яка організується довкола людини як центра.

Апологія – захист від звинувачення, вихваляння когось чи чогось.

Археологічна культура – матеріальні пам'ятки, які розміщені на одній території і належать до одного часу.

Бароко – художній світогляд, що відображає динамізм світової моделі і внутрішню суперечливість людини.

Берестяні грамоти – давньоукраїнські тексти, розміщені на бересті (корі берези) шляхом видавлювання чи видряпування спеціальною паличкою – писалом. За змістом це короткі листи світського характеру, доручення, боргові зобов'язання, чолобитні, любовні послання, учнівські вправи тощо.

Варварство – за усталеною в суспільствознавстві XVIII – XIX ст. періодизацією, середня з трьох епох історії (дикість, варварство, цивілізація). Періодизацію запровадив у 60-х рр. XVIII ст. А. Фергюсон. Л.Г. Морган, який

обґрунтував цю схему, вважав, що варварство починалося з виникнення гончарного виробництва і завершувалось появою писемності.

Вертеп – вид мандрівного лялькового театру, що ставив п'єски, пов'язані із біблійним різдвяним сюжетом («вертеп» з грецької – печера, в якій народився Ісус).

Види мистецтва – конкретні форми існування та історії розвитку мистецтва: архітектура, декоративно-прикладне мистецтво, живопис, скульптура, графіка, музика, хореографія, література, театр, цирк, кіно та ін. Види мистецтва склалися історично як відображення багатогранності реального світу, що виявляється в процесі різноманітності форм його естетичного сприйняття та художньо-образного відтворення. Поділ на види мистецтва зумовлений неоднаковістю матеріалу, зображувальних засобів втілення художніх ідей, що впливають з особливостей художнього мислення і художніх мов, різних галузей художньої діяльності.

Відродження (Ренесанс) – соціальний та ідейний рух XIV – XVI ст. в європейських країнах, який був спрямований проти схоластичної культури середньовіччя і став перехідним щаблем до культури Нового часу. Особливими рисами культури Відродження були світський характер, гуманістичний світогляд, відродження античної культурної спадщини, антропоцентризм.

Вітраж – картина (переважно релігійного змісту) у храмах, що зроблена зі шматочків кольорового скла.

Генеза – виникнення, розвиток і становлення культури.

Глаголиця – одна із стародавніх систем письма.

Готика – художнє світовідчуття, яке відображає домінантність трансцендентного світу і формується в атмосфері середньовічного міста; архітектурний стиль.

Гравюра – вид графіки, в якому зображенням є друкований відбиток малюнка, який нанесений на дошку малярем-гравером; відбитки також називаються гравюрами.

Графіка – вид образотворчого мистецтва, основним зображальним засобом якого є малюнок, виконаний на папері, тканині олівцем, пером, пензлем, вуглиною зі спеціально підготовленої форми.

Графіті – написи та малюнки, виконані в давнину майстрами-будівельниками або й відвідувачами на стінах архітектурних споруд, а також на різних предметах.

Гуманізм – вчення про самоцінність людини, яке утверджує людину як смисл й основу буття.

Дитинець – укріплена центральна частина стародавнього міста на Русі, обнесена стінами. З XVIII ст. почала називатися Кремлем.

Духовна культура – сфера свідомості, засоби і способи духовної діяльності та її результати. До неї належать освіта, наука, виховання, світогляд, релігія, інформація, мистецтво тощо.

Еволюція – поступовий розвиток у живій природі.

Еклектизм – безпринципне, механічне поєднання різнорідних поглядів, теорій, напрямів, стилів.

Елітарна культура – культура вищих прошарків суспільства; класична культура, для розуміння якої потрібна спеціальна підготовка.

Еллінізм – грецька культура періоду існування держави О.Македонського.

Епос – сукупність народних героїчних пісень, сказань, поем. Вид літератури, якому притаманне широта зображення подій і характерів.

Етнічна культура – культура певного народу (українська, американська, японська тощо).

Євразійство – концепція щодо слов'янських культур як неєвропейського феномену, який об'єднує в собі західні й східні риси; знімає суперечливість та синтезує їхні досягнення.

Звичай – стереотипи поведінки, яких дотримується спільність людей, соціальні групи за певних обставин і які зберігаються в незмінному вигляді протягом тривалого історичного періоду, передаючись з покоління в покоління.

Жрець – особа, що займається відправленням релігійних обрядів у язичників.

Ідеал – уявлення про когось чи щось як про значно краще й досконаліше, ніж воно є насправді; наділення когось або чогось властивостями, що відповідають ідеалу.

Ієрогліф – знак деяких видів ідеографічного письма (єгипетська ієрогліфіка, давньошумерський клинопис, сучасна китайська ієрогліфіка).

Ікона – образ сакрального світу, який за допомогою оберненої перспективи відображає відношення горнього і дольного світів.

Іригаційне землеробство – це система обробітку сільськогосподарських угідь яка використовує штучне зрошення або осушення ґрунту.

Ірраціональний – той, що перебуває за межею розуму, алогічний.

Канон – сукупність правил, яка визначає ідеальність образу.

Карнавал – універсальний механізм, який є протиположністю ієрархічності середньовічного суспільства.

Картина світу – одна з форм світоглядного відображення об'єктивної реальності в суспільній свідомості, що являє собою науковий образ освоєної в практиці дійсності, компонент світогляду.

Календарно-обрядова поезія – найдавніший вид усної поетичної творчості. Виникла у християнську добу. Цикли пов'язані з певними періодами року (календарем) – колядки, щедрівки, веснянки, русальні, купальські, з відповідною трудовою діяльністю людини – косарські пісні, обжинкові.

Класицизм – художній світогляд, який моделює раціональний образ світу; архітектурний стиль.

Книжкова мініатюра – ілюстрації, якими оздоблювали рукописні книги.

Культура – сукупність практичних матеріальних і духовних надбань суспільства й людини, що втілюються в результатах продуктивної діяльності.

Культурологія – наука про культуру.

Літопис – хронологічно послідовний запис історичних подій, зроблений їх сучасником.

Масова культура – форма культури, витвори якої стандартизуються і розповсюджуються серед широких мас без участі регіональних, релігійних і класових субкультур.

Матеріальна культура – сукупність матеріальних цінностей, створених народом у процесі його історичної діяльності (знаряддя праці, одяг, їжа, транспортні засоби, житло, побутові речі).

Ментальність – світосприйняття, яке формується на глибокому психічному рівні індивідуальної або колективної свідомості, сукупність психологічних, поведінкових настанов індивіда або соціальної групи.

Механіцизм – світогляд, що пояснює розвиток природи і суспільства законами механічної форми руху матерії.

Міф – історично перша світоглядна форма відображення дійсності, в якій художнє, моральне, пізнавальне та практично-перетворююче освоєння світу дані в синкретичній, взаємоопосередкованій єдності. Як елемент світоглядної свідомості родового суспільства міф є духовно-практичним засобом освоєння форм суспільної життєдіяльності, форм взаємовідношення людини і природи, людини і суспільства.

Міфологія – 1) сукупність міфів будь-якого народу; 2) спосіб духовно-практичного освоєння світу, форма суспільної самосвідомості та світосприйняття людини первісного докласового суспільства, викладені в системі міфів; 3) наука про міфи.

Мистецтво – естетичне освоєння світу в процесі художньої творчості – особливого виду людської діяльності, що відображає дійсність у конкретно-чуттєвих образах відповідно до певних естетичних ідеалів; одна з форм суспільної свідомості. Термін застосовується і до певних галузей художньої діяльності (образотворче мистецтво, сценічне мистецтво) або до якоїсь галузі практичної діяльності з властивою їй системою найвищої якості прийомів і методів (мистецтво виховання, воєнне мистецтво та ін.). Мистецтво зародилося в первісному суспільстві доби пізнього палеоліту (малюнки в печерах, різьблення – на кістках та камені, ритуальні танці тощо), проте тільки з виникненням суспільного поділу праці мистецтво відособлюється в окрему форму духовного життя суспільства.

Модерн – художній світогляд, який тяжіє до естетизації навколишнього середовища.

Мозаїка – зображення або візерунок, зроблений з окремих, щільно припасованих один до одного і закріплених на цементі або мастиці різнокольорових шматочків скла, мармуру, камінців, смальти і т. п.

Народний звичай – традиційний порядок визначення подій, свят, який пов'язаний з виконанням певних дій та використанням відповідних атрибутів та предметів.

Народний обряд – це сукупність установлених звичаєм дій, пов'язаних з побутовими традиціями або з виконанням релігійних настанов ; церемонія культових та звичаєвих обрядів.

Народність – одна з форм етнічної спільності людей яка є наступною після родоплемінної спільності й передує нації. Народності властиві в нерозвиненому вигляді майже всі ознаки нації: відносна спільність мови як засобу спілкування і взаємного розуміння людей, етнічне самоусвідомлення і самоназва. Проте відносно слабка економічна спільність зумовлена слабким мало розвинутим суспільним поділом праці, причиняє недостатній розвиток інших факторів, що зв'язують народність в єдине ціле на ранніх етапах її формування.

Нігілізм – у широкому розумінні слова заперечення загальноприйнятих цінностей і норм, які вкоренилися в суспільному житті.

Оранта – один з іконографічних образів богоматері, який склався в середні віки.

Богородицю зображали на повний зріст з піднесеними руками й повернутими від себе долонями. Оранта дістала поширення в іконографії і живописі Візантії і Русі IX – XIII ст.

Ордер архітектурний – принципи співвідношення елементів архітектурної конструкції; в античній традиції сформувалися ордери дорійський, іонійський та коринфський.

Особистість – людина як суб'єкт суспільних відносин, носій свідомості та системи суспільно значущих якостей, детермінованих конкретно-історичними умовами життя суспільства. Поняття особистість слід відрізнити від поняття індивід (одиничний представник людського роду) та індивідуальність (сукупність індивідуально-неповторних властивостей, що відрізняють одного індивіда від усіх інших).

Поліс – корпорація вільних громадян в якій статус члена колективу обумовлений правом на частину суспільної власності.

Прогрес і регрес – властивість реальних процесів, що полягає у висхідному русі від вищого до нижчого, від менш досконалого до більш досконалого – прогрес; в переході від вищого до нижчого – регрес.

Просвітництво – ідейний рух XVII – XVIII ст., який заснований на переконанні у вирішальній ролі розуму та науки в пізнанні світу і суспільства.

Реалізм – художній світогляд, що відображає життя у формах самого життя.

Рококо – художній світогляд, який моделює чуттєвий образ світу.

Романтизм – художній світогляд, що відображає конфлікт між універсумом і несумісним з ним ідеалом абсолютної свободи особистості.

Самосвідомість – усвідомлення людини самої себе, своїх здібностей, якостей, думок, почуттів, інтересів, дій, місця і ролі в природі і суспільстві.

Світова культура – 1) розвиток культури від найдавніших часів до сьогодення; 2) сучасна культура, що є сукупністю усіх видів культур.

Символ – речовий, графічний чи звуковий умовний знак чи дія, що означає якесь явище, поняття, ідею.

Соборність – гармонійна цілісність людини, світу і церкви, спосіб розв'язання всією громадою проблем.

Станкове мистецтво – термін, яким визначають твори образотворчого мистецтва, що мають самостійний характер; у живописі картина, в скульптурі – статуя. В добу Київської Русі – це ікони.

Схід і Захід – парна категорія, яка виражає дихотомію цілого всесвітньої культури в ряді смислових антиномій: демократія – деспотизм, аскеза – містика, раціональність – ірраціональність тощо; ці антиномії взаємопов’язані і впливають одна на одну.

Східна деспотія – форма правління з необмеженою владою верховного володаря.

Типологія культури – поділ культур на окремі типи.

Толерантність – від латинського терпіння, це терпимість до іншого роду поглядів, вдач і звичок.

Традиційне суспільство – суспільство, культура якого орієнтована на сакральні ідеї, на культ предків, на домінування ірраціональних цінностей.

Універсалізм – методологічна позиція, яка передбачає наявність вселюдських феноменів.

Урбанізація – процес перетворення міста у найвагоміший осередок проживання людей і центр зосередження та обміну культурних цінностей, утворення штучного середовища протилежного природі.

Феномен влади-власності – обумовленість соціального статусу індивіда, його місцем у суспільній ієрархії.

Фреска – настінний живопис, картина. Написана фарбами (водяними або на вапняному молоті) по свіжій вогкій штукатурці.

Футурологія – в широкому розумінні сукупність уявлень про майбутнє людства, у вузькому галузь наукових знань, що охоплює перспективи розвитку соціальних процесів; часто вживається як синонім прогнозування і прогностики.

Храмова архітектура – споруди, пов’язані з релігією, богослужінням, з церквою та що належить церкві.

Хуторянство – інтелектуальна течія в Україні XIX – XX ст. в центрі якої – критика урбаністичної цивілізації.

Цивілізація – 1) форма існування живих істот наділених розумом; 2) синонім культури, сукупність матеріальних і духовних досягнень

суспільства; 3) ступінь розвитку матеріальної та духовної культури, суспільного розвитку в цілому; 4) відносно самостійне цілісне соціально-історичне утворення, локалізоване у просторі і часі що може мати ієрархічні рівні (наприклад Антична, Афінська цивілізація). Термін був запроваджений В.Р. Мірабо у 1757 р.

Ціннісна орієнтація – вибіркове ставлення до сукупності матеріальних, соціальних і духовних благ та ідеалів, що розглядаються як об'єкти мети і засоби для задоволення потреб особи чи соціальної групи.

Язичництво – тип культури, специфічною рисою якого є відсутність духовного універсалізму.

Культура Первісного ладу

Назва епохи	Роки	Тип людини	Види діяльності і матеріальної культури	Соціальний устрій	Мораль	Релігійні вірування	Мистецтво	Особливості мистецтва
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Палеоліт ранній	1млн. р. до н.е. – 100 тис. р. до н.е.	Пітекантроп (об'єм черепа – 1000 см ²)	Збирання, кам'яна сокира	Індивідуальне збиральництво – первісне стадо				
Палеоліт середній	100 тис. р. до н.е. – 40 тис. р. до н.е.	Неандерталець (об'єм черепа – 1450 см ²)	Шиють одягу зі шкур, виготовляють різці, кістяні голки, металеві камені	Крово-родинні зв'язки, спільна власність, матриархат		Поховання – перший релігійний обряд (віра в потойбічний світ)		
Палеоліт пізній	40 тис. р. до н.е. – 8 тис. р. до н.е.	Кроманйонець (гомо сапієнс – людина розумна) (об'єм черепа – 1500 см ²)	150 типів кам'яних знарядь: кам'яні ножі; житла напівземлянки; полювання, рибальство. Використання вогню. Їжа готується на вогнищі	Роди, розподіл праці	Система Табу - заборон (заборона кровозмішування, канібалізму), обряди ініціації, система поклоніння пращурам, тваринам	Тотемізм – первинна форма релігії – поклоніння тварині чи рослині, від якої начебто пішов той чи інший рід. Магія – ритуали та обряди впливу на потойбічні сили, духів пращурів. Здійснювалась різними шаманами	Ритуальні танці. Мобільне мистецтво (статуетки, галька з вигравірованим зображенням). Наскельні малюнки	Жіночі фігурки з підкресленими грудьми, бедрами – символ родючості. Фігурки тварин з каменю, глини, кістки. Використання 4 кольорів (червоного, чорного, зеленого, охри)

Продовження

1	2	3	3	4	5	6	7
Мезоліт	8 тис. р. до н.е. – 5 тис. р. до н.е.	Лук, стріли, рибальські приналежності. Одомашнення корів, овець, собак. Використання муки з диких злаків – випікання коржів	Общини на чолі з виборними старійшинами. Спільна праця і рівність.	Система табу. Система поклоніння пращурам, ідолам.	Анімізм – одухотворіння природи, тварин, рослин, речей – культові обряди, жертвоприношення. Фетишизм – (ідоли, талісмани, амулети) – втілення в них надзвичайних сил. Магія. Ритуали	Міфи – емоційно образна модель світу, засіб передачі традицій (в картинах, символах). Міфи: про тварин; про виникнення Землі і життя; про людей героїв; про перетворення тварин на людей (тотемні тварини)	Наскельне мистецтво – зображення побутових сцен – групи людей на полюванні, риболовлі, - передача руху (чорні зображення)
Неоліт	5 тис. р. до н.е. – 2 тис. р. до н.е.	Неолітична революція – перехід до землеробства та скотарства; зародження ремесла	Плем'я – осілі землеробські племена. Великі родові суспільства під владою одного вождя	Система табу. Обряди ініціації. Повага до старших, передача досвіду	Тотемізм. Анімізм. Магія. Ритуали. Міфологія	З'являється кераміка. Архітектура: житла; мегаліти (менгіри, дольмени, кромлехи)	Наскельне мистецтво – символізм та абстракція в орнаменті

Культура Стародавнього Єгипту

<i>Назва епохи</i>	<i>Географічне положення</i>	<i>Соціальний устрій</i>	<i>Релігійні вірування</i>
<p>I. Давнє царство – IV-III тис. до н.е.(1-10 династії) II. Середнє царство – 2160-1580 рр. до н.е.(11-17 династії) III. Нове царство – 1580-1100 рр. до н.е.(18-20 династії) IV. Пізній період – 1100 р. до н.е.-395 р.н.е.(21-31 династії) В останній період Єгипет втрачає свою могутність, його завойовують різні народи: перси, асирійці, греки, римляни, візантійці</p>	<p>На півночі Африки вздовж берегів ріки Ніл (3 тис. км. в довжину - 40-60 км. вширину) Плодючі ґрунти, збирали по 3 врожаї на рік. Поділ: Верхній Єгипет (міста-Фіви, Карнак); Середній Єгипет; Нижній Єгипет (Дельта)</p>	<p>Політичне і економічне об'єднання країни в III тис. до н.е. Мен - засновник першої династії Єгипетських фараонів. На чолі стояв фараон – представник Бога; жерці – впливовий клас; багата знать – номахи, воєнначальники, міністри; писці (збирали податки). Населення – селяни, об'єднані в номи, міщани, раби, військовополонені</p>	<p>Найрелігійніший народ Стародавнього часу: обожнювали природу, тварин (крокодила, ката, бика). Кожний ном мав власних богів але були і спільні боги: Пта – творець усіх богів; Ра – бог сонця; Амон – покровитель фараонів; Осирис – бог мертвих; Ісіда – богиня плодючості і материнства; Анубіс – бог бальзамування; Маат – богиня правди і справедливості; Тот – бог мудрості; Сохмат – богиня війни; Хатор – богиня неба, природи. Віра в безсмертя душ і культ мертвих.</p>

Культура Стародавнього Єгипту

Особливості мистецтва	Скульптура і живопис	Науки	Архітектура	Література
<p>Загальні характеристик и: релігійний і погребальний характер; монументальність і міцність; традиційність і стабільність стилю; синтез усіх жанрів, в яких головну роль відіграла архітектура</p>	<p>Скульптура – статична, відчужений погляд у вічність. Кругла скульптура: монументальна статуя Аменхотепа – 27 м у висоту;</p>	<p>Мали прикладний, практичний характер: розвивалися математика, геометрія, фізика, механіка; відкрили зірки і планети; склали календар, винайшли піщаний, сонячний і водяний годинники. Розвивалася хірургія. Творці першої аграрної економіки Стародавнього Світу: будівництво каналів, водосховищ, створили плуг, лопату, мотику. Писемність: ієрогліфи на листках папірусу (розшифровані ієрогліфи в XIX ст. французьким вченим Шампольйоном)</p>	<p>Гробниці і храми. Велетенські пропорції, міцні і важкі матеріали, враження вічності. Гробниці змінювали форми: мастаба (перших фараонів і знаті) – невисока зрізана піраміда з великим підземним приміщенням; піраміда ступінчатої форми; високі піраміди Хеопса, Хефрена висота 127 м, блоки вапняку вагою 2,5 т кожний, 2300 штук, будували 20 років; скельні гробниці (Тутанхамона). Храми монументальні з колонних залів (висота колон 23 м) і святилищем зі статуєю бога</p>	<p>Література релігійного характеру – «Книга мертвих», історичні твори</p>

Культура Стародавньої Греції

Назва епохи	Географічне положення	Соціальний устрій	Релігійні вірування	Мораль	Особливості мистецтва
<p>Античність</p> <p>Хронологія</p> <p>: VII-VI ст. до н.е.-архаїчний період;</p> <p>V-IV ст. до н.е.- класичний період;</p> <p>III-I ст. до н.е.- елліністичний період</p>	<p>Давньогрецька цивілізація на півдні Балканського півострова: вихід до моря; територія поділена горами на долини, що утруднювало політичну спільність, вело до утворення міст-держав – полісів.</p> <p>Поліс – політично і економічно незалежне утворення</p>	<p>Політична розрізненість полісів.</p> <p>Форма влади змінювалася від монархії до олігархії (влада у групі вищої знаті – аристократів), а пізніше до демократії (влада народу): відміняється майновий ценз, вводиться плата посадовим особам</p>	<p>Політеїзм – вшановували 12 богів: Зевс – головний бог; Гера – богиня шлюбу; Аполлон – бог сонця і мистецтв; Арес – бог війни; Афіна – богиня мудрості; Артеміда – богиня полювання; Гермес – бог торгівлі, крадіжки; Афродіта – богиня любові; Гестія – богиня сім'ї; Гефест – бог вогню; Деметра – богиня плодючості, землеробства; Посейдон – бог моря</p>	<p>Культ героїв – що народилися від шлюбів богів і смертних: Геракл, Тезей, Ясон, Орфей.</p> <p>Антропоморфізм : схожість богів на людей.</p> <p>Етика: розум допомагає людині здійснювати добрі вчинки</p>	<p>Загальні характеристики: гармонія, пропорційність, заспокоєність, гуманістичність</p> <p>: людина - центр Всесвіту і мірило всіх речей: людина фізична і моральна досконалість.</p> <p>Головна мета мистецтва – естетична насолода.</p> <p>Театр: трагедія: Есхіл (фатальність); Софокл, Еврипід (їх герої – жертви власних пристрастей); комедія: Аристофан</p>

Культура Стародавньої Греції

Науки	Архітектура	Література	Кераміка, скульптура
<p>Різні науки об'єднані в єдину науку – космологію.</p> <p>Теоретичні науки: математика</p> <p>Піфагор ; фізика Архімед, Демокріт (вчення про атоми); астрономія – сферичність Землі та її рух по колу навколо своєї осі;</p> <p>медицина – Гіппократ;</p> <p>історія – Геродот, Ксенофонт;</p> <p>географія – Птоломей – знання про світ;</p> <p>філософія – наука про загальні закони природи, суспільства, мислення: Сократ, Платон, Арістотель</p>	<p>Головний архітектурний елемент – колони з мармуру.</p> <p>3 архітектурних ордера:</p> <p>доричний (в архаїчний період): колони широкі без прикрас (Парфенон);</p> <p>іонічний (в класичний період) – колони витончені, спираються на базу, капітель мають 2 – 4 закручені спіралі (Ерехтейон);</p> <p>коринфський (в елліністичний період) – капітель складна, декоративна (з квітами), колони у вигляді людської фігури(чоловіча – атланти)</p> <p>1) Акрополь – фортеця у високій частині міста, в якій розташовувалися головні храми;</p> <p>2) храм – прямокутної форми, невеликий розмір, оточений колонами, в центрі статуя божества;</p> <p>3) агора – центральна площа міста, від якої брали початок вулиці;</p> <p>4) спортивні споруди – стадіон, палестра – зал для гімнастичних вправ;</p> <p>5) театр і одеон</p>	<p>Поезія в епічній формі: Гомер – поеми «Одіссея», «Іліада».</p> <p>Лірична поезія (співалася під акомпанемент ліри).</p> <p>Дидактична поезія (навчальні цілі): поезія Гесіода вчить правилам поведінки.</p> <p>Байки Езопа</p>	<p>Найбільші успіхи в скульптурі з мармуру, бронзи – досконалість форм.</p> <p>Скульптури класичного періоду: Мирон («Дискобол»), Фідій, Поліклет, Пракситель, Скопас, Лісіпп.</p> <p>Еліністична скульптура: теми страждань (Лаокон).</p> <p>Керамічні посудини, прикрашені розписом: геометричним, пізніше міфологічним, спортивним, житейським.</p> <p>Кольоровий фон: чорні фігури на червоному фоні (до V ст. до н.е.), а потім червоні фігури на чорному фоні (після V ст. до н.е.)</p>

Культура Стародавнього Риму

Назва епохи	Географічне положення	Соціальний устрій	Релігійні вірування
<p>Античність. Хронологія: монархія (VII – V ст. до н.е.); республіка (IV ст. до н.е. – 29 р. до н.е.); імперія (29 р. до н.е. – 476 р. н.е.)</p>	<p>Територія Апенінського півострова була заселена різними племенами: етруски в центрі, греки на півдні, латиняни на заході. Латиняни поступово завойовують сусідні народи і створюють Римську імперію (до її складу входили Західна Європа, Балкани, північ Африки і частина Азії). Економіка: сільське господарство, ремісничє виробництво (зброя, скло, кераміка), торгівля, військові трофеї і данина підкорених народів</p>	<p>Рабовласницьке суспільство, До вільних громадян відносилися: патриції – знать, нащадки засновників Риму; клієнти – бідні латиняни, жили в селах, обробляли землі патриціїв; плебеї – нащадки підкорених народів, безправні; раби, військовополонені</p>	<p>Спочатку вірили в духів: мани (духи предків), лари (духи домашнього вогнища), пенати (покровителі сім'ї). Пізніше засвоїли релігію підкорених стародавніх греків, але змінили імена богів: Зевса назвали Юпітером, Ареса - Марсом і т. п. Пізніше поширився культ давньоєгипетських богів – Осириса, Ісиди. В кінці існування Римської імперії прийняли християнство.</p>

Культура Стародавнього Риму

Мораль, право	Особливості мистецтва	Скульптура і живопис	Архітектура	Література
<p>Найбільший внесок зробили в галузь права - це перша правова держава в історії людства.</p> <p>Перший юридичний документ – Закон 12 книг, регулював церковні, кримінальні, фінансові відносини.</p> <p>Потім виникло приватне право для латинян і публічне право, що регулювало відносини між латинянами і підкореними народами.</p> <p>Юристи: Сцевол, Папініан, Ульпіан</p>	<p>Загальні характеристики:</p> <ul style="list-style-type: none"> - відсутність оригінальності (запозичення у греків та етрусків); - практична орієнтація; - почуття реальності і інтерес до людини; - пропагандистський характер 	<p>Скульптура схожа на грецьку, але більш реалістична, психологічне відображення індивідуальних рис моделей.</p> <p>Статуї, бюсти, історичний рельєф, що прикрашав тріумфальні арки і колони.</p> <p>Живопис: фрески, мозаїка, використання перспективи, ілюзорні ефекти, кольорове багатство</p>	<p>Велич, технічна досконалість, міцність, багатство оздоблення, економічність матеріалів: замість мarmуру обтесаний камінь, поєднання з цементом.</p> <p>Запозичують з грецької архітектури типи будівель, 3 архітектурних ордера; з етрусської – арки і склепіння.</p>	<p>Розвивалася пізніше давньогрецької.</p> <p>Лукрецій «Про природу речей» - дидактична поезія;</p> <p>Вергілій «Енеїда» - епічна поезія про героя;</p> <p>Горацій – лірична поезія;</p> <p>Овідій – елегійна поезія про любов;</p> <p>Тацит – історична література</p>

Культура Середньовіччя

Назва епохи. Історичне положення	Соціальний устрій	Характерні риси культури	Релігія
1	2	3	4
<p>Середні віки: Раннє Середньовіччя – V – VIII ст.; Розвинене Середньовіччя – IX – X ст.; Пізнє Середньовіччя – XI – XII ст.</p> <p>Сформувалася у Європі в умовах панування натурального господарства, феодалних відносин, залежності селян від феодалів, взаємних зобов'язань і ієрархічної вертикалі сеньйора і васала на основі договорів, сімейних зв'язків особистої вірності; політичного панування військової верстви – рицарства.</p> <p>В 476 р. римська імперія розпалася під натиском варварів, переселення народів, утворення ряду недовговічних держав з залишками римської культури</p>	<p>Феодалні міжусобиці, занепад культури.</p> <p>Укріплення королівської влади. Створення централізованої феодалної держави. Хрестові походи – спроба мечом об'єднати світ християн, створити релігійну єдність світу, боротися з мусульманським Сходом.</p> <p>Знайомство з культурою Арабського Сходу.</p> <p>Розвиток культури міст і рицарства</p>	<p>1) головний носій культури - церква (домінування християнської релігії): замість філософії – богослов'я, християнська теологія.</p> <p>Навчання – церковне.</p> <p>Аскетичний ідеал людини, спрямованість до духовної єдності з Богом, людина смиренна, страждаюча, спокутуюча свої гріхи;</p> <p>2) традиціоналізм, канонічність (чим давніше – тим правдивіше);</p> <p>3) символізм (Біблія дає інформацію для роздумів);</p> <p>4) дидактизм (повчали передавати богослов'я іншим людям);</p> <p>5) психологічна самозаглибленість культури (щирість сповіді);</p> <p>6) історизм (віра в неповторність подій, в кінцеву мету світу, в Страшний суд). Вся історія середньовічної культури – це історія боротьби церкви і держави, їх злиття;</p> <p>7) догматизм, ідейна нетерпимість;</p> <p>8) суперечливість: роздробленість буття кожної людини, народу та потяг до Всеєдності, відречення від світу та потяг до насильницького перетворення світу (хрестові походи)</p>	<p>Християнська теологія – схоластична філософія – провідні науки середньовіччя.</p> <p>Квінт Тертуліан (II ст.) – віра в Христа виключає розум.</p> <p>Аврелій Августин (IV-V ст.) – віра дає розуму істини, які він повинен прояснити; главенство церковної влади над світською та світове панування католицизму. Красота має божественне походження, і твори мистецтва несуть божественну ідею.</p> <p>Бернар Клервоський (XI-XII ст.) - абсолютна перевага і незалежність віри від розуму. Гріховним є будь-яке знання, якщо воно не має своєю метою пізнання Бога.</p> <p>Фома Аквінський (XIII ст.) – розрізняв істини розуму, знання та істини віри – вищі істини, недоступні розуму. Необхідна гармонія між вірою і знанням. Вища краса – це краса Бога. Мистецтво як наслідування, пізнання, має повністю віддзеркалювати речі.</p> <p>Уільям Оккам (IV ст.) – між вірою і розумом, філософією та релігією немає нічого спільного, вони незалежні</p>

Культура Середньовіччя

Народна культура	Література. Музика	Мистецтво	Архітектура церковна	Архітектура світська
<p>Казково-билинний народний епос (пісні, танці, музика, поезія).</p> <p>Скоморохи, жонглери, карнавали – «сміхова культура».</p> <p>Простий народ перетворював християнське вчення на забобони, молитву - заклинання, хрест – амулет, ворожбу.</p> <p>Людина усвідомлює свою приналежність до християнського світу, а пізніше до своєї верстви, цехового колективу, утотожнюється зі своєю професією.</p> <p>Світська освіта: поступово виникають світські</p>	<p>Література – життя святих.</p> <p>Музика – літургичні співи і канонізована музика (для церковних служб).</p> <p>В пізній період розвиток світської літератури: рицарський епос («Пісня про Роланда», «Пісня про Нібелунгів»), романи.</p> <p>Поезія рицарства XII – XIII ст. (поезія трубадурів про</p>	<p>III періоди:</p> <p>- дороманське мистецтво (III-X ст.);</p> <p>- романське мистецтво (XI-XII ст.);</p> <p>- готичне мистецтво (XIII-XIV ст.).</p> <p>Спільні риси:</p> <p>- релігійний характер;</p> <p>- синтез різних видів мистецтва, головне – архітектура;</p> <p>-</p>	<p>Дороманський період:</p> <p>1 – ранньохристиянське мистецтво – християнські храми-базиліки; збереглися будівлі центричного типу (круглі, хрестоподібні) – «хрещальні».</p> <p>Всередині мозаїка і фреска: умовність, містичність зображення – збільшені очі, різномасштабність фігур, безтілесність, молитовні пози;</p> <p>2 – мистецтво варварських королівств (V-VI ст.) – елементи язичництва і християнства: кам'яні прикрашені рельєфами хрести. Храми круглі з грубо обтесаного каміння.</p> <p>Кріпти – підвальні та напівпідвальні приміщення під базиліками. Розвиток орнаментально-декоративного напрямку (геометричні та звірино-смушковий орнамент);</p> <p>3 – мистецтво Каролінгської та Оттонівської імперій – сплав античних, ранньохристиянських, варварських і візантійських традицій.</p> <p>Архітектура схожа на римську:</p>	<p>У романський період феодальний замок – донжон – будинок- башта прямокутної форми: внизу – підземелля, в'язниця, 1 поверх – господарчі приміщення, 2 – парадні кімнати, 3 – житлові кімнати; 4 – житло слуг, на даху - сторожова площадка. Замок оточений кам'яними стінами, з баштами, ровом з водою, підйомним мостом. Міські мури романської архітектури збереглися в Талліні.</p> <p>Готичне мистецтво (XIII-XIV ст.) - собор втрачає свої оборонні функції.</p>

<p>приватні платні школи, на поч. XII ст. – перший університет (Болонський).</p> <p>Паризький університет – з 1200 р.: артистичний факультет (граматика, риторика, діалектика; арифметика, геометрія, астрономія, музика); медичний, юридичний, богословський факультети.</p> <p>Міжнародна мова науки – латинь</p>	<p>любов до Прекрасної Дами).</p> <p>Міська література – віршовані новели на народній мові; сатирична проти феодалів і духовенства.</p> <p>В музиці поява професійних музикантів – менестрелів та куртуазна лірика трубадурів</p>	<p>орієнтованість художньої мови на умовність, символіку і малий реалізм;</p> <p>- емоційний початок, психологізм, покликані передати напругу релігійного почуття;</p> <p>- народність: народ-творець і глядач мистецтва – імперсональність; руку майстра митця направляє воля Бога, тому імена авторів невідомі</p>	<p>базиліки, центричні храми, на храмах з'являються башти (оборонний характер). Будівництво монастирів, феодалських замків.</p> <p>Романське мистецтво (XI-XIII ст.) – романський стиль – напівкругла склепінчаста арка. Церковні будівлі у формі латинського хреста – масивні кам'яні споруди з вузькими вікнами, товстими стінами, з колонами всередині, що відокремлюють центральні та бокові нефи, кам'яне склепіння напівциркульне. Масивні башти – оборонне значення. Всередині скульптурний декор, розмальовані скульптури. Живопис – храмові розписи стриманого колориту (Вормський та Шпеєрський собори в Німеччині)</p>	<p>Точний розрахунок в побудові: ускладнення типу базиліки (5 нефів зі сходу, 3 – з заходу, вінець капел); потоншення колон; використання будівельних арок і ферм; великі вікна з вітражами і кругле вікно над порталом; легкість конструкцій; рясність скульптурного декору, що підкреслює вертикалізм, легкість споруди (Собор Паризької Богоматері, Міланський собор, Кьольнський собор)</p>
---	---	--	---	---

Культура Відродження. Італійське Відродження

Назва епохи	Історичне положення. Соціальний устрій	Характерні риси культури	Науки	Політичні ідеї та філософія
<p>В кін. XIII – на поч. XIV ст. в Європі та в особливості в Італії почала формуватися ранньобуржуазна культура, що отримала назву «культура Відродження» (Ренесанс). Термін «Відродження» вказував на зв'язок нової культури з античністю.</p> <p>1. Проторенесанс (кін. XIII-XIV ст.) – перехідний період від культури Середньовіччя до Відродження.</p> <p>2. Раннє Відродження (XV ст.).</p> <p>3. Високе Відродження – 1530 р. – вершина.</p> <p>4. Пізнє Відродження – 1560-1590 рр. (спад в культурі в наслідок війн, посилення влади церкви).</p>	<p>В XI-XII ст. в Італії антифеодальні революції, відміна кріпосницького права, поява республіканського правління в містах (Флорентійська республіка, позбавили дворян політичних прав, влада у «багатих громадян»).</p> <p>Розвиток в Італії міст-республік, торгівлі, промисловості, зростання верстви купців.</p> <p>Цінують освічених, творців мистецтва (міська культура).</p> <p>Все більше самостійними і незалежними від церкви стають різні сфери життя суспільства – мистецтво, філософія, література, освіта, наука.</p> <p>1. Відродження – результат становлення торгового капіталізму.</p> <p>2. Відродження – перехід від феодалізму до капіталізму</p>	<p>В центрі уваги діячів Відродження була людина, тому світогляд носіїв цієї культури позначають терміном «гуманістичний». Людина, її вільний розвиток, індивідуалізм – в центрі життя;</p> <ul style="list-style-type: none"> - гуманізм; - антропоцентризм; - індивідуалізм; - чуттєва краса <p>природи і людини в центрі уваги;</p> <ul style="list-style-type: none"> - художник- творець <p>нарівні з природою і Богом здатен створити ідеальну красу;</p> <ul style="list-style-type: none"> - індивідуальна авторська творчість. <p>Але у ренесансного індивідуалізму була і зворотня сторона. Жорсткість, авантюризм, насилля, безкінечні змови, отруєння, віроломство виявилися неминучими наслідками стихійно-індивідуалістичної орієнтації людини, що визнавала лише свої бажання</p>	<p>Географічні відкриття Колумба, Магеллана, Васко да Гама.</p> <p>Розвиток анатомії. Леонардо да Вінчі: математик, хімік, фізик, астроном, художник, архітектор.</p> <p>Археологічні розкопки, вивчення античних текстів.</p> <p>Освіта: Збільшення кількості університетів (в Італії 20 університетів, в Іспанії близько 30) .</p> <p>Макіавеллі в трактаті «Государ» - мотиви людей – егоїзм і матеріальний інтерес. Для благополуччя держави придатні будь-які, і аморальні засоби. Государ поєднує в собі лева і лисицю; політику батога і медяника</p>	<p>Кампанелла запропонував принципи перебудови суспільства.</p> <p>Найвидатніший філософ Відродження – Дж. Бруно – розчиняє Бога в природі – пантеїзм. Всесвіт не має меж, в ньому безкінечна кількість населених світів</p>

Культура Відродження. Італійське Відродження

Література	Мистецтво	Живопис і скульптура
<p>Проторенесанс XIII ст. – Данте (любов до Беатріче, «Божественна комедія» про подорожі по потойбічному світу) – на італійській мові; Петрарка – вірші про любов до Лаури; Боккаччо – «Декамерон» (100 новел)</p>	<p>Світський характер і зміст: - пізнавальна направленість мистецтва – наука і мистецтво йдуть разом; -раціоналістичність мистецтва (основа мистецтва – розумний досвід і знання; малюнки з натури); - мистецтво важливіше науки, тобто виконує функцію універсального пізнання; - мистецтво ідеальне за змістом, реалістичне за формою; - антропоцентризм мистецтва – зображали людину досконалу, розвиток живопису і пластики; - суспільний характер мистецтва (мистецтво сприймається як суспільна громадська справа, багато робиться на народні гроші, меценатство, широке обговорення нових творів).</p>	<p>Проторенесанс: реалістичний живопис починається з іконописця Джотто. Він відмовився від плоскісного зображення, передає глибину простору, характер та індивідуальність – фреска «Поцілунок Іуди».</p> <p>Раннє Відродження – живописець Мазаччо, скульптор Донателло, архітектор Брунеллескі. Мазаччо зв'язав фігуру і пейзаж єдиним композиційним замислом та настроєм, портретна виразність обличчя. Донателло – бронзовий «Давид» - хлопчик святкує перемогу над велетнем. Брунеллескі створив Флорентійський собор з величезним куполом (діаметр 42 м). Живописець Франческо – розробив правила лінійної перспективи в живописі. Живописець Боттічеллі «народження Венери» - поетичний живопис, фігури легкі ,начебто безтілесні.</p> <p>Високий Ренесанс. Леонардо да Вінчі – нерозривний зв'язок між наукою і мистецтвом (винахідник прокатного стану, станка для шліфування оптичного скла, камерні шлюзи, літальний апарат) – скульптури не збереглися. В живописі глибину простору передає, зображуючи повітря, «серпанок» «Джоконда», «Таємна вечеря» . Рафаель Санті – розпис кімнат Ватикану, композиція «Афінська школа», портрети мадон. «Сикстинська Мадонна» - зображення фізичної і духовної краси в людині, узагальнений образ прекрасної людини. Мікеланджело – скульптор і живописець – мармуровий «Давид» (5,3 м висоти), статуя «Моїсей». Розписи стелі і стін Сикстинської капели, фреска «Страшний суд».</p> <p>Пізнє Відродження. Венеціанський художник Джорджоне – посилення ролі пейзажу («Спляча Венера»); Тіціан «Магдалина, що кається», «Даная», «Венера» - краса тіла, світла.</p>

Культура Західної Європи XIX ст.

Назва епохи	Історичне положення. Соціальний устрій	Наука	Політичні ідеї та філософія
<p>Культура XIX ст. – культура буржуазних відносин. які вже склалися.</p> <p>Важливі риси культури XIX ст.:</p> <p>1) Утвердження цінностей споживання і комфорту;</p> <p>2) Мистецтво перетворилося в товар;</p> <p>3) Високий престиж підприємництва, індивідуалізму, ризику, успіху, приватної власності і прибутку;</p> <p>4) Віра в прогрес, науку і техніку</p>	<p>Відображення протиріч буржуазного суспільства, боротьби буржуазії і пролетаріату.</p> <p>Механізація виробництва, людина стала залежати від машин.</p> <p>Духовна криза буржуазного суспільства – невіра в можливість духовного прогресу і здійснення гуманістичних ідеалів – поява песимізму, апатії</p>	<p>Головною домінантою культури була наука.</p> <p>Позитивізм – програма практичного панування науки як раціональної системи достовірного знання.</p> <p>Революція в хімії (Далтон, Веллер).</p> <p>Великі відкриття:</p> <ul style="list-style-type: none"> - єдність клітинної структури тварин і рослин (Швенн, Шлейден); - закон збереження і перетворення енергії; - еволюційна теорія Дарвіна; - діалектико-матеріалістичний спосіб мислення 	<p>Німецька класична філософія: Гегель (об’єктивний ідеалізм, діалектика), Фєєрбах (матеріалізм і атеїзм) – створення системної картини світу. Ця філософія визначила мислення століття та стала методологічною основою розвитку духовної культури.</p> <p>Марксистська філософія – Маркс, Енгельс – «Маніфест Комуністичної партії», зародження соціалістичних ідей</p>

Культура Західної Європи XIX ст.

Література	Художня культура	Живопис
<p>Напрями в літературі: романтизм та реалізм.</p> <p>Романтики: Гофман, Байрон, Скотт, Гюго, Меріме, Ж. Санд.</p> <p>Реалісти: Гейне, Бюхнер, Діккенс, Теккерей, Стендаль, Бальзак, Флобер</p>	<p>Імпресіонізм – (склався під впливом позитивізму), орієнтація на точну фіксацію «факту» (моменту у відображенні дійсності), передача відчуттів, динаміки життя.</p> <p>Натуралізм – зображення «природи як вона є», біологічних аспектів людського життя.</p> <p>Романтизм – відкрите неприйняття дійсності, відхід у містифікацію, світ фантазій; 2 варіанти:</p> <p>1) піднесені почуття, оптимізм, світова гармонія;</p> <p>2) конфлікт людини з зовнішнім світом, заглибленість у зовнішній світ, песимізм, сумне ставлення до світу.</p> <p>Романтичний символізм – метафори, гіперболи, поетичні порівняння, стихія почуттів, поетизація ночі – нічний жанр.</p> <p>Розквіт романтизму – 1795-1830 рр. – період європейських революцій і національно-визвольних рухів.</p> <p>- Реалізм – принцип правдивого відображення життя.</p> <p>- Критичний реалізм</p>	<p>Нові види мистецтва: мистецтво фотографії і дизайну.</p> <p>Романтизм:</p> <ul style="list-style-type: none"> - портретний живопис (передати думки людини); - образи бурхливої природи, героїчної боротьби зі стихією (французькі художники Делакруа, Жеріко). <p>Реалізм:</p> <ul style="list-style-type: none"> - пейзажі (Дюпре, Добін'ї, Курбе) <p>Імпресіонізм – художники: Мане, Моне, Ренуар, Дега, Сезанн, Ван Гог; скульптор Роден</p>

ЗМІСТ

Вступ	3
Лекція 1. Культурологія як наука	5
Лекція 2. Генеза культури	12
Лекція 3. Культура і цивілізація	28
Лекція 4. Антична культура	34
Лекція 5. Історична типологія культури	46
Лекція 6. Українська культура	65
Лекція 7. Сучасна культура	83
Термінологічний словник	90
Додатки	99

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

ЛИСЕНКО Майя Станіславівна

Конспект лекцій

з дисципліни

«КУЛЬТУРОЛОГІЯ»

(для студентів 2 курсу денної і 1 курсу заочної форм навчання
за напрямом підготовки 6.030601 «Менеджмент»)

Редактор *Д. Ф. Курильченко*

Комп'ютерне верстання *І. В. Волосожарова*

План 2009, поз. 89Л

Підп. до друку 24.10.2011р.

Формат 60x84/16

Друк на ризографі.

Ум.-друк. арк. 4,8

Зам. №

Тираж 50 пр.

Видавець і виготовлювач:

Харківська національна академія міського господарства,
вул. Революції, 12, Харків, 61002

Електронна адреса: rectorat@ksame.kharkov.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:

ДК № 4064 від 12.05.2011р.